

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVIVA

Č L A N K I

Človek in stroj // DR. S. BAJIČ: Banovina Hrvatska //
ING. J. TERZAN: Zemlja, človek — kmetstvo, narod

O B Z O R N I K

Diplomatske ofenzive sredi bojev (Dr. B. Vrčon) // Notra-
njepolitični pregled (Verko) // Boj slovenskega učitelja za
narodno šolo pred narodnim osvobojenjem (J. Janežič) //
»Zdravniški vestniki in ljubljanska medicinska fakulteta
(Al. Zalokar)

P O R O Č I L A

Dve knjigi o dejstvih (S. B.) // Spomenica kongresa pravnikov
(B) // Odmevi naše revije v slovanskem svetu // Naši bol-
garski sotrudniki

D O K U M E N T I

Zakon o ustanovitvi ljubljanske univerze

V.

OKTOBER 1939

10.

Redakcija 10. številke zaključena 20. oktobra 1939

*NAROČNINA: za celo leto 60 Din, za pol leta 30 Din,
za inozemstvo: celoletno 90 Din. Poštočekovni račun: 16.602*

.....
*U P R A V A v Ljubljani na Gosposvetski cesti 4/1.
Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 332.*

.....
**UREDNIŠKI ODBOR: dr. STOJAN BAJIČ, dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR**

.....
*Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »NASTA« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavnik: dr. Alojz Zalokar*

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavnik: Fran Jeran.)

Uredništvo je prejelo: Knjige in brošure:

Koledar »Družbe sv. Cirila in Metoda« za leto 1940. Namenjen je narodnoobrambni propagandi. Obsega pestro, poučno gradivo o potrebah obmejnega prebivalstva za kulturni in socialni napredek naroda. Stane samo 15 din. Naroča se pri vodstvu Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Beethovnova ul. 2.

Dr. K. N. Mihulinović: Sveiozdar Miletić. Izdanje »Nove Evrope« v Zagrebu 1939, 316 strani. Obsežna zgodovinska študija je posvečena Ivanu Meštroviću, velikom umetniku Slovenskog Juga, u znak osobite pažnje i dubokog poštovanja.

Ledinek Miloš: Moj razred. Drugi del: prikaz šolskega dela. Založila zadruga »Pedagoški tisk«, zvezek 3—4, v Mariboru 1939, stran 65—160. Obravnava vzgojna vprašanja ob konkretnih primerih iz učnega gradiva in iz resničnega življenja otrok doma in v šoli. — Stane 18 din.

Biblioteka »Politika i društvo« sv. 33—34 Dr. Jovan Đorđević: Javno mnenje. Izdavačka zadruga Politika i društvo Beograd 1939, Draškovićeve ul. 14-1. Cena 12 din.

»Gajreta«, kalendar za godinu 1940 (1358—59 po hidžri). Izdao glavni odbor Gajreta. Uredio Hamid Kukić. Cijena 12 din. Sarajevo 1939.

»Malj gospodar«. Glasilo rejcev malih živali, Ljubljana, 1. septembra 1939. Namen: propagirati to panogo narodnega gospodarstva v Sloveniji, ker je pasivna dežela in da se s tem poveča vrednost celokupnega narodnega gospodarstva. Naslov: Ljubljana, Cesta na Rožnik 47.

ČLOVEK IN STROJ

Zdi se, kakor da bi se v današnjih časih uresničevalo staro prorokovanje, da bo nekoč stroj, izum človeškega duha, zagospodaril nad človekom. Zdi se, kakor da bi današnji časi pritrjevali onim preprostim tkalcem, ki so videli v strojih svoje sovražnike in jih uničevali, domnevajoč, da s tem branijo svojo človeško svobodo. Stroj — to danes posebno jasno vidimo — tepta kulturne narode, ki so menili, da jih blagorodnost njihovega duha varno čuva pred poginom. Tanki, letala, avtomatično orožje in vse druge vrste mehanizirane smrti uničujejo človeške in duhovne dobrine, ki so jih v zanosnem poletu ustvarila stoletja. Stroj zaslužnjuje male narode. A tudi veliki narodi, ki so ravno s svojimi bogatimi sredstvi omogočili nesluteni razvoj mehaničnih sil, so sami postali sužnji svojih lastnih izdelkov. Kdo uživa danes svobodo? Ali narodič, ki so ga pregazili stroji sovražnih velenarodov, ali pa velenarodi, ki so se podredili svojemu lastnemu stroju? Tu in tam, v malem kakor v velikem narodu, so se narodi odrekli svojim človeškim pravicam, tu prostovoljno, tam prisilno.

Stroj je zahteval, da se narod sam preobrazi v zmehanizirano občestvo, kajti le tako je bilo mogoče, da je enotno zgrajeni stroj s prav tako organiziranimi hlapci ostal v pogonu. Nekdaj so ljudje sanjali, da bi se dala vlivati človeku pamet skozi znani lijak. Danes smo napredovali tako daleč, da se oblikuje skozi lijak propagandnih ministrstev, preko mehanizma radijskih postaj in z enotnim tiskom ljudska duša v stroj, ki deluje kakor ga žene slepa sila, tako da je skoro dvomljivo, kdo je danes bolj mehaniziran: ali stroj ali človek.

Mehanizacija duševnega življenja človeške družbe, ki se skriva pod sodobnimi gesli totalitarnosti in voditeljskega načela, pa najsi se pripisuje nacionalizmu ali kapitalizmu ali komunizmu, je prav v današnjih dneh dosegla tako tehniško popolnost, da se skriva pred njo v trogloditske jame vse ono, kar je v človeku še duhovnega. Danes vlada stroj kot gibalo duhovnega in mehničnega življenja. In res, kdo deluje danes bolj mehanično: ali podmornica s svojim labirintom tehničnih aparatov, ali njen poveljnik, čigar svobodna akcija obsega samo tisto obzorje, ki mu ga nudita periskop in povelje?

Kljub vsemu temu tli v človeku še ena iskrica, ki se je v njem zanetila v trenutku, ko je človek postal človek. Kljub podjarmljenju pod samovoljo tehničnega, duhovnega in socialnega stroja je človek ohranil težnjo po svobodi. S hrepenenjem po svobodnem izživljanju, po človeškem življenju išče sredstev, s katerimi bi se mogel upreti pritisku mehanizma in si končno priboriti zmago nad tvorbo lastnega duha in lastnih rok, nad strojem.

Človek išče rešitve v mislih demokracije in humanitete, ki naj bi ga rešile iz oklepa duhovne in tvarne tehnokracije, kajti te misli mu danes ne pomenijo samo ureditve družbenega sožitja ali oblike vladavine, marveč mu pomenijo veliko več: pomenijo mu vero v človeka, v njegovega duha, v Dobro. Vsa druga, tudi verska gesla so oslabela, ker so se po svojem duhu, po svoji organizaciji in dejavnosti v pohlepu za trenutnimi uspehi tako vdala zlu sedanjega časa, da se v ničemer več ne razlikujejo od sodobnih, iz premoči stroja izhajajočih totalitarnih miselnosti vsake vrste. Tudi ta gesla so postala stroji, da zaslužijo človeka. Njihova totalitarna mehanizacija jim je vzela njih temeljno človeško, duhovno in nravno osnovo in jih s tem onespobila, da bi mogla še opravljati one vzvišene naloge, ki so jim jih namenili njihovi ustanovitelji.

Zato bo prava in čista vera v človeka, ki jo učita demokracija in humaniteta, nadomestila zamisli, ki so klonile pred silo stroja, in prevzela vse vrline, ki vlivajo vsakemu verovanju udarnost, prepričevalnost, idealizem in požrtvovalnost ter mu s tem dajejo silo odrešeništva. V tem je zagotovilo, da se bo Dobro z uspehom uprlo Zlu in ga končno premagalo. Premoč Zla je začasna, kajti vera v poslanstvo človeka bo premagala tudi tiste, ki bi hoteli zlorabiti Dobro, da bi ohranili vlado Zla.

BANOVINA HRVATSKA

Jugoslavija je najboljši porok neodvisnosti
in napredka Srbov, Hrvatov in Slovencev.
Iz sporazuma Cvetković-Maček

Na temelju političnega sporazuma med predsednikom kr. vlade Dragišo Cvetkovićem in predsednikom HSS in KDK dr. Mačkom je bila dne 26. avgusta tega leta podpisana uredba o banovini Hrvatski,¹ in sicer, kakor se izrečno poudarja v preambuli, v namenu, »da se zagotovi udeležba Hrvatov v državnem življenju in s tem očuvajo javni interesi«. S tem aktom so, kakor poudarja univ. prof. dr. Đorđe Tasić,² pokazali »pristojni državni činitelji svojo modrost, Srbi in Hrvati pa svojo državotvorno sposobnost. Srbi so dokazali, da znajo popuščati v interesu države in da po svojih demokratskih težnjah vidijo moč in veličino države v bratski solidarnosti. Hrvati pa, boreč se z zakonitimi sredstvi v duhu mirotvornosti Stjepana Radića in Mačka, nočejo rušiti te države, marveč smatrajo, da morejo obstati in se razvijati ter najti potrdilo za svojo individualnost samo v skupni državi. Za brate Hrvate mora to pomeniti enega izmed najvažnejših zgodovinskih trenutkov. Odslej je postala država njihova v polnem smislu besede in odslej nosijo zanjo odgovornost.« Ta zgodovinska izprememba je bila izvršena v pravni kontinuiteti, namreč na temelju sedanje ustave, prvič v jugoslovanski zgodovini, kakor opozarja univ. prof. dr. Juraj Andrassy,³ ki poudarja, da je »pravilna in zadovoljiva rešitev hrvatskega vprašanja povezana z življenjskimi interesi države, s čimer je dano zopet poročstvo, da bodo tudi nadaljnje etape začasne preureditve, ki se mora sedaj izvršiti, kakor tudi bodoča končna ureditev zadovoljila vse utemeljene želje Hrvatov«. Izprememba ustave je bila z uredbo o banovini Hrvatski izvršena samo za del državnega ozemlja, ki je v uredbi označen. Glede ostalega državnega ozemlja ostane tako ustava kakor tudi vsa ostala ureditev v veljavi, razen v kolikor ni izpremenjena spričo prenosa pristojnosti na banovino Hrvatsko. Ta izprememba ustave ni bila izvršena po posameznih členih veljavne ustave, marveč tvori uredba o banovini Hrvatski samostojno enoto, ki kot celota vpliva na veljavno ustavo, poleg tega pa tudi na številne predpise državnih organizacijskih zakonov izven nje. S tako tehniko je bila dosežena možnost enotne tvorbe banovine Hrvatske.

¹ Besedilo v naši reviji str. 302.

² Opšti pogled na uredbo o Banovini Hrvatskoj, Politika, 10. septembra 1939.

³ Državna reforma, Mjesečnik, 1939, 385.

Banovina Hrvatska obsega ozemlje nekdanje savske in primorske banovine, kakor je označeno v čl. 83. ustave, poleg pa so ji priključeni še srezi, naštetih v čl. 1 uredbe. Ozemlje banovine Hrvatske v uredbi ni dokončno ustanovljeno, kajti to vprašanje se bo po t. 2 političnega sporazuma⁴ odločilo o priliki splošne preureditve države; pri tem se bodo upoštevale gospodarske, socialne, zemljepisne in politične okolnosti. Politični sporazum določa, da bodo izločeni iz srezov, priključenih v čl. 1 uredbe banovini Hrvatski tisti kraji, ki nimajo hrvatske večine, dočim torej obsega banovina Hrvatska definitivno vse ozemlje nekdanje savske in primorske banovine ne glede na značaj prebivalstva. Državno ozemlje ostane slej ko prej enotno, tako v mednarodnem, kakor tudi v notranjdržavnem oziru; glede slednjega postavlja uredba sama načelo enotnosti carinskega in trgovinskega ozemlja. Neizpremenjeno ostane tudi enotno jugoslovansko državljanstvo, samo z dodatkom, da podeljuje državljanstvo banovina, dočim ohrani država pravico podeljevanja državljanstva v izrednih primerih ter odvzem državljanstva (t. 2 čl. 2).

Vprašanje razdelitve pristojnosti med banovino in državo je urejeno kot prenos pristojnosti na banovino Hrvatsko. V popolnem nasprotju z dosedanjo državno ureditvijo, ki je poznala le pokrajinske samouprave z dokaj skromno pristojnostjo (čl. 90 ustave), je dala uredba banovini Hrvatski docela druge osnove. Ne gre namreč za samoupravo, marveč za prenos bistvenih državnih funkcij na banovino Hrvatsko, ki je dobila s tem značaj zvezne države, država pa je ohranila »funkcije, kolikor jih ima v federaciji v zadnji fazi razvoja, v kateri se je pojavila težnja za povečanjem pristojnosti države spričo potreb sodobnega življenja« (dr. Đorđe Tasić, 1. c.). Prenos pristojnosti na banovino Hrvatsko obsega vse panoge državne dejavnosti, zakonodajne, upravne in sodne, in sicer pretežno celoma, mestoma deloma. Tehnično je razdelitev pristojnosti v uredbi urejena tako, da so izrečno označene pristojnosti, ki prehajajo od države na banovino Hrvatsko, dočim ostanejo državi vse ostale pristojnosti, izmed katerih so nekatere — morda sporne ali vsaj važne — posebej podčrtane kot pristojnost države.

Tako se nam pokaže sledeča slika: v pristojnost banovine Hrvatske spada:

1. vse, kar je bilo po dosedanjih predpisih področje banske uprave, to je vse njene dosedanje upravne funkcije (n. pr. po zakonu o banski upravi in po drugih zakonih, ki so ustanavljali njeno upravno pristojnost);
2. na banovino se prenesejo dosedanje pristojnosti osrednjih državnih oblastev, ki jih našteva uredba — po upravni, ne materialni označbi — v čl. 2., odst. 1. Na temelju te določbe so prešle v pristojnost banovine Hrvat-

⁴ Besedilo v naši reviji str. 300.

ske sledeče stvari: kmetijstvo, trgovina (z omejitvijo, da ostane zunanja trgovina, kakor tudi trgovina z ostalim področjem države v pristojnosti države), industrija (z zagotovitvijo vpliva vojaške uprave), gozdovi, rudniki (z omejitvijo, da ostanejo v državni pristojnosti rudniška zakonodaja in državna rudarska podjetja; glede podeljevanja rudniških dovoljenj je zagotovljen vpliv vojaške uprave), gradnje (z omejitvijo, da ostane v pristojnosti države gradnja in vzdrževanje državnih prometnih sredstev in ostalih državnih objektov), socialne politike⁵ in narodnega zdravja, telesne vzgoje, pravosodstva (z omejitvijo glede poslov ver in mednarodnega pravnega prometa — razen izvrševanja pravne pomoči v nespornih stvareh — v korist države), prosvete (razen zakonodaje o osnovnih načelih prosvetne politike⁶, ki jo obdrži država) in notranje uprave (poslednje z omejitvami glede skrbi za državno varnost, pobijanje protidržavne propagande, izvrševanje policijske obveščevalne službe in skrb za javni red in mir; poleg tega glede državljanstva, kakor je bilo že zgoraj omenjeno; policijska služba je podrejena banu). Ti prenosi obsegajo ne samo upravo, ki so jo glede teh predmetov izvrševala doslej ministrstva oziroma druga osrednja oblastva in ustanove, marveč tudi zakonodajo, ki spada smiselno v našete skupine državne dejavnosti. Ti prenosi izpreminjajo tudi veljavne zakone, v kolikor ustanavljajo oni pristojnosti izven banovine (na pr. če določa obrtni zakon, da izdaja obrtno dovoljenje minister ali da on predpiše uredbo, je ta določba za področje banovine Hrvatske izpremenjena tako, da je ta pristojnost prešla na bana, poleg tega seveda zakonodaja o tej panogi na sabor);

⁵ S tem, kakor tudi z ostalimi prenosi nastajajo številni problemi, ki naj bi jih uredile posebne uredbe o prenosu pristojnosti na banovino Hrvatsko. Tudi glede samoupravnih ustanov se postavljajo analogna vprašanja. V tej zvezi je treba omeniti čl. 6 uredbe o ustroju banske oblasti banovine Hrvatske, ki pooblašča bana, da more na novo razmejiti gospodarske in poklicne zbornice in druge slične ustanove, kolikor bi bilo to potrebno zaradi ustanovitve banovine. Glede zavarovanja gl. Vojislav Petrović, Savezna država i socijalno osiguranje, Socijalni arhiv, 1939, I. 245.

Prva uredba, ki ne obravnava organizacijskih vprašanj banovine, je uredba o zaščiti kmetске posesti pred izvršbo. Po tej uredbi je od izvršbe izvzeta kmetška hiša in do 20 arov zemlje, poleg tega po $\frac{1}{2}$ ha obdelavne zemlje za vsakega člana rodbine, najmanj pa 3 ha ter gospodarska poslopja, potrebna za obdelovanje tako izvzete zemlje. Zanimivo je, da te oprostitve od izvršbe ne veljajo v izvršbi za odškodninske zahtevke, ki izvirajo iz kaznivih dejanj zaradi usmrtitve ali telesne poškodbe. Preživninski zahtevki torej niso privilegirani.

⁶ Prof. dr. Tasić (Jedno pitanje iz uredbe o Banovini Hrvatski, Politika, 8. oktobra 1939) misli, da mora izdati država uredbo oz. zakon o tem, katera so ta osnovna načela. Glede teh načel imajo po njegovem mnenju ministrski svet in prosvetni minister dolžnost, skrbeti za to, da banovinska oblastva ta načela izvršujejo, kar pomeni, da so prosvetni predpisi, ki jih ona izdajajo, v skladu z osnovnimi prosvetnimi načeli države in da se dejansko izvršujejo. Tudi dokler se ta načela ne uzakonijo, more država nadzirati prosvetno politiko banovine.

3. poleg tega daje uredba ministrskemu svetu pravico, prenašati še druge posle v pristojnost banovine Hrvatske, torej v uredbi ustanovljeno pristojnost banovine razširiti, ne pa skržiti (čl. 2, odst. 5).

Pristojnost države obsega spričo tega prenosa sledeče:

1. »vse ostale posle«, ki niso v 1. odst. čl. 1 uredbe prenešeni na banovino Hrvatsko in so seveda že po dosedanji ureditvi v pristojnosti države. To velja tako glede zakonodaje, ki doslej itak ni bila omejena, kakor tudi glede uprave. Med državi pridržane posle spada posebno: zunanja politika (sklepanje mednarodnih pogodb in zunanja politična služba), finance (katerih položaj v uredbi ni razčiščen), vojska in mornarica ter promet (železnice, pošta, telegraf, telefon, ceste, plovba), tako glede zakonodaje kakor tudi glede uprave.

2. izrečno, a samo primeroma so kot pristojnost države navedeni »posli, ki so posebno važni za obče interese države« v dvanajstih točkah tretjega odstavka člena 2 uredbe. Tu našeta področja obsegajo v točkah 1 do 7 zakonodajno in upravno pristojnost države, v točkah 8 do 12 pa samo zakonodajno, ki je v točkah 11 in 12 omejena zgolj na zakonodajo o osnovnih načelih. Zakonodaja in uprava in s poslednjim tudi pravica, izvrševati dotične funkcije na ozemlju banovine po lastnih organih ali po organih banovine v prenešenem delokrogu, je ohranjena državi glede državne varnosti, državljanstva, državnih prometnih ustanov, verstev ter zunanje in notranje trgovine med banovino in ostalim državnim ozemljem⁷. Zakonodaja je ostala državi v glavnem za področje prometnega prava v širšem pomenu besede (mere, uteži, zaščita industrijske svojine, zasebno zavarovanje, zavarovalna društva, menično, čekovno, trgovinsko, stečajno, obligacijsko, pomorsko in avtorsko pravo) ter za rudarsko pravo, poleg tega tudi zakonodaja o vseh kaznih za kršitev predpisov o stvareh državne pristojnosti. Država je obdržala tudi zakonodajo o osnovnih načelih prosvetne politike in krajevnih samouprav (občin), delavskega prava in zavarovanja ter vodnega prava. Na banovino je torej prenešana med drugim zakonodaja iz državljanskega prava glede osebnega, stvarnega (tudi zemljeknjižnega), dednega prava, poleg tega vse kazensko pravo, tako materialno kot procesualno, izvrševanje kazni, civilni, nepravdni in izvršilni postopnik, tiskovno, obrtno ter zadružno pravo.

⁷ Po izjavi ministra za trgovino in industrijo dr. Andresa se bo za dosego koordiniranja gospodarske politike države in banovine Hrvatske ustanovil pri njegovem ministrstvu poseben svet za gospodarsko politiko.

Predstojnik trgovinskega oddelka, dr. Lamer je izjavil glede zunanje trgovine, da »skupnost poslov ne pomeni, da se morajo ti posli upravljati docela iz enega mesta, marveč predpostavlja pravilno razumljeni pojem zajednice, da vsi raznorodni kraji zajednice skupno sodelujejo pri doseganju skupnih ciljev. Sodobni pojem zajednice v tej državi je nekaj popolnoma drugega, nego je bil v nedavni preteklosti«.

Glede stvari, o katerih je država pristojna samo za izdajanje zakonov, je moč centralnega državnega oblastva povečana (pač le v upravnem, ne v sodnem oziru) s tem, da ima država pravico izdajati banovini obča navodila in imeti svoje lastne organe (čl. 14).

Morebitne spore o razdelitvi pristojnosti med državo in banovino Hrvatsko odloča ustavno sodišče (čl. 13), o katerem v uredbi ni odločeno — kakor na pr. glede upravnega sodišča v zvezi s spori upravnega značaja —, da bi bil banovinska ustanova.

Zakonodajno oblast o predmetih, ki spadajo v pristojnost banovine Hrvatske, vršita po čl. 4 uredbe kralj in sabor skupno. Glede na ostalo državo je sedaj položaj tak, da obdržita senat in narodna skupščina svoje v ustavi določene zakonodajne funkcije, vendar z omejitvijo glede ozemlja banovine Hrvatske glede tistih stvari, ki so prenešene v zakonodajno pristojnost banovine. Do enotne ureditve vse države bomo imeli svojevrsten položaj, da bodo tudi senatorji in narodni poslanci, izvoljeni na ozemlju banovine Hrvatske, člani narodnega predstavništva in torej — po dosedanjem stanju — soodločali ne samo o stvareh, ki so ostale v pristojnosti državnega zakonodajnega telesa, marveč za ostalo ozemlje o stvareh, ki so spričo prenosa pristojnosti na zakonodajne organe banovine Hrvatske odtegnjeni zakonodajni oblasti narodnega predstavništva. Spričo tega stanja se bo pojavilo vprašanje, kako preosnovati razmerje med enotno zasnovanim narodnim predstavništvom in federativnim značajem razmerja med državo in banovino Hrvatsko.

Zakonodajna oblast sabora je posneta po naših dosedanjih ustavnih načelih namreč, da jo vršita kralj in sabor skupno. Sabor bo osnovan na demokratskih ustanovah, ki jih uredba povzema po čl. 69 Vidovdanske ustave, namreč, da ga sestavljajo zastopniki, ki jih voli narod svobodno z obćim, enakim, neposrednim in tajnim glasovanjem, s predstavništvom manjšin. Kralj sklicuje sabor na zasedanje v Zagrebu in ga razpušća; ta ukaz mora vsebovati razpis novih volitev in sklicanje sabora ter ga sopedpisuje ban. *Zakonodajno telo, sabor, izraža ustroj sodobnih parlamentov v demokratskih državah, tako glede sestave in temeljnih načel volilnega reda, kakor tudi v razmerju nasproti eksekutivi« (dr. Juraj Andrassy, l. c.).

Po uredbi o banovini Hrvatski bo mogoća tudi presoja ustavnosti zakonov, ki jih bo izdajalo banovinsko zakonodajno oblastvo. Ustavnost zakonov bo namreč ocenjevalo ustavno sodišče, katerega ureditev in postopek bosta predpisana s kraljevo uredbo.

Upravno oblast glede stvari iz pristojnosti banovine Hrvatske vrši kralj preko bana. Ban načeluje banski oblasti, ki je že urejena s posebno uredbo in razdeljena na enajst oddelkov, namreč za notranje posle, prosveto, pravosodstvo, kmetsko gospodarstvo, gozdarstvo, rudarstvo, za obrt, industrijo in trgovino, za tehnična dela, za socialno politiko, za narodno zdravje

in za finančne posle. Predstojnike teh oddelkov imenuje ban. Ban je vrhovna upravna stopnja glede stvari iz pristojnosti banovine Hrvatske; možna so pravna sredstva na upravna in redna sodišča, seveda pod zakonitimi pogoji. Uredba postavlja kot vrhovno upravno sodišče za spore iz področja pristojnosti banovine u p r a v n o s o d i š č e v Zagrebu, na katerega prehajajo vse pristojnosti državnega sveta; poleg tega ustanavlja r a č u n s k o s o d i š č e s pristojnostmi glavne kontrole. Ustroj teh ustanov je že urejen v novih uredbah o upravnem sodišču, o proračunu, računovodstvu in o računskem sodišču banovine Hrvatske, uradniško pravo pa z uredbo o službenih razmerjih banovinskih uslužbencev banovine Hrvatske.

B a n a imenuje in razrešuje kralj z ukazom, ki ga sopolpisuje novo imenovani ban. Razmerje bana do sabora je začrtano tako, da odgovarja ban saboru kazensko, analogno predpisom o ministrski odgovornosti, poleg tega pa (po uredbi o ustrojstvu banske oblasti banovine Hrvatske) tudi politično. Predstojniki posameznih oddelkov banske oblasti so uradniki, ne pa politično odgovorni činitelji.

S o d n o o b l a s t v banovini Hrvatski vršijo sodišča, ki so prešla spričo prenosa pravosodstva na banovino, v sestav banovine. Sodbe izrekajo v imenu kralja. Sodniki kasacijskega sodišča, apelacijskih sodišč in okrožnih sodišč — kakor tudi sodniki upravnega in računskega sodišča ter uradniki prve, druge in tretje skupine sploh — se postavljajo in napredujejo s kraljevim ukazom. Prilagoditev sodstva v banovini Hrvatski je že izvršena z uredbo o poslih pravosodstva z dne 27. septembra 1939, ki ureja tako prenos sodnoupavnih poslov na bansko oblast, kakor tudi novo krajevno razporeditev sodišč.⁸

Banovina Hrvatska ima »v mejah teh načel pravico samoorganizacije. Ona se izraža v tem, da se najvišji organi konstituirajo neodvisno od države. Kralj je postal po uredbi tudi kralj banovine Hrvatske in brez njega se ne more izdati noben zakon, niti važnejši akt. Sabor izhaja iz naroda banovine Hrvatske, ban pa od kralja in sabora. Ona se dalje kaže tudi v tem, da bodo — v mejah uredbe — ti organi izvedli organizacijo banovine. Končno v tem, da bo imela banovina spričo svoje izključne pristojnosti za vse posle, ki so naštetih (kolikor ne obstoje omejitve s strani države), sama pravico nadzorstva nad delom svojih organov in imela svoja najvišja sodišča (redno, upravno in računsko) za stvari svoje pristojnosti« (Dr. Đorđe Tasić, l. c.).

⁸ Prof. dr. Tasić (Sudovi u složenim državama, Politika, 13. oktobra 1939) je načel vprašanje, ali ima država glede tistih stvari, glede katerih ji pritiče zakonodaja, tudi pravico sodstva. Pisec meni, da državi ta pravica pritiče, da pa se to načelo lahko opusti glede nižjih sodišč, ki so lahko banovinska, dočim mora biti najvišje sodišče državno. Po piščevem mnenju torej vprašanje enotnega najvišjega sodišča še ni rešeno.

Finančnega vprašanja uredba ni rešila, marveč poudarja zgolj obveznost države, da zagotovi banovini Hrvatski potrebna sredstva. Pač pa odklanja uredba ureditev, da bi država pobirala sredstva in oddajala banovini določeni delež, ker izrečno ustanavlja finančno samostojnost banovine, da ima banovina pravico, samostojno pobirati dohodke in jih samostojno trošiti po banovinskem proračunu. Posebna uredba bo določila davčne in druge vire teh dohodkov banovine; poleg tega se bo na isti način uredila razdelitev državnih fondov in druge državne imovine, tudi državnih dolgov. Iz tekočega proračuna se odobravajo — kakor je znano — banovini sorazmerni krediti (29⁰/o). Finančno vprašanje je izredno težavno, ker je treba lokalizirati važnejše, poleg tega zadostne davčne vire ter najti primerno razmerje udeležbe na takih dohodkih, ki so nujno skupni. Položaj otežuje gotovo tudi mestoma majhna davčna moč in razmeroma velike potrebe. Izkušnje na tem področju bodo gotovo odločilne za preureditev ostalega državnega ozemlja.

Glede razmerja med državo in banovino Hrvatsko je treba poleg zgoraj označene pristojnosti ustavnega sodišča za presojo ustavnosti zakonov banovine in za spore o pristojnosti med državo in banovino Hrvatsko omeniti, da ustanavlja uredba tudi podlago za upravno-sodno kontrolo upravnih aktov banovine, in sicer pred upravnim sodiščem banovine Hrvatske v Zagrebu pod pogoji 2. odst. čl. 11 uredbe.

Osnovanje banovine Hrvatske sloni na izprememb i ustave po čl. 116.º Zato jo bo moralo prihodnje narodno predstavništvo ratificirati, poleg tega pa nujno izvršiti ustavno in pravno preureditev države, ki jo narekuje ustanovitev banovine Hrvatske, ali pa ratificirati stanje, ki bo ustvarjeno na temelju uredbe o razširjenju predpisov uredbe o banovini Hrvatski, izdane tudi na temelju čl. 116 ustave, glede ostalega državnega ozemlja. Na vsak način bo dobila naša država po teh temeljnih preosnovah svojo šesto ustavno ureditev, v katero bodo vključene tudi — o tem smo prepričani — neizpremenjene določbe o dosedanji in nadaljnji ureditvi banovine Hrvatske. Ta ureditev bo ojačena s tem, da bo sprejela bodoča jugoslovanska ustava v političnem sporazumu ustanovljeno določbo (t. 6), da se obseg pristojnosti banovine Hrvatske in njen državnopravni položaj ne more izpremeniti brez njenega pristanka. Prof. Tasić (l. c.) piše v tej zvezi: »Ako obstoj enega kralja slabi federativni značaj naše državne zajednice, ga ta določba bodoče ustave povečava, ker nimajo nikjer državnice v modernih zveznih državah take garancije. In prvo se z drugim izenačuje.«

Velikega pomena je v sedanjem ustavnem položaju še prenos zakonodajne oblasti na ministrski svet, ki ima na temelju uredbe

^o O tem glej razpravo dr. Gorazda Kušaja, O naši državni ustavi in načinu njene izpremembe, v naši reviji str. 92 letošnjega letnika.

z dne 16. septembra 1939, izdane prav tako na temelju čl. 116 ustave, pravico z uredbami izpremeniti pravni red.

Jugoslavija stopa z začeto državno preosnovo v novo dobo svojega razvoja. Dosedanji poskusi »niso mogli dati državnemu ustroju tistega sozvočja, ki mora biti med narodom in ureditvijo njegove države« (Misel in delo, 1935, 42). Prišel je čas, ko se moramo »lotiti dela z odločno voljo ter ne smemo štediti nobenih žrtev, da bo Jugoslavija popolno uresničenje idealov svobode, pravice in enakopravnosti« (Misel in delo, 1938, 709). Bodi ustanovitev banovine Hrvatske prvi, srečen korak na tej novi poti!

ING. JOSIP TERŽAN:

ZEMLJA, ČLOVEK – KMETSTVO, NAROD

Običajno upoštevamo kot činitelje kmetijskega napredka: strokovno izobrazbo kmetijskega ljudstva in stanje zadružne organizacije, možnost prodaje kmetijskih pridelkov, prometne zveze in tarifno politiko za prevoz kmetijskih pridelkov, pravno sigurnost itd. Pri tem pa prezremo važno dejstvo, ki vpliva zelo učinkovito na kmetijsko-gospodarske razmere dežele, namreč gostoto, naseljenost in posestne razmere. Če je naseljenost slaba, rodi vsled pomanjkanja delovne sile tudi najbolj plodna zemlja le slabo. Če je dežela bolj gosto naseljena, je dovolj delovne sile za intenzivno obdelovanje zemlje. Če je pa deželje prenaseljeno, postanejo ljudje »lačni zemlje«.

Človek je navezan na zemljo kot svojo življenjsko osnovo: ona je njegov življenjski prostor. Zato je vprašanje zemlje in njene razdelitve, t. j. vprašanje zemljiške posesti vedno pereče in nikdar dokončno rešeno, kajti vsaka sprememba naseljenosti vpliva tudi na zemljiško-posestne razmere. Kakor je živo in v stalni meni ljudsko življenje, tako živo in v stalni meni je tudi zemljiška posest in s tem v zvezi odnosi med onimi, ki so zemlje siti, in med onimi, ki so zemlje lačni.

V predzgodovinski dobi, ko so bila človeška naselja redka, je bilo obilo rodovitne zemlje na razpolago. Družine so se združevale v plemena ter si izbirale poglavarja zaradi osebne varnosti, pa tudi zato, da so združeni lažje branili skupno posest in imetje vsakega posameznika. Z naraščanjem števila prebivalstva je vprašanje zemljiške posesti zahtevalo nove ureditve. Plemenski in drugi kasnejši gospodarji niso hoteli svojevoljno odstopiti od svojih starodavnih pravic do zemljiške posesti, od katere so imeli velike koristi. Zato so se spori o zemljiški posesti reševali med narodi in med posamezniki

z največjo srditostjo in s težkimi žrtvami. Tudi danes se to še ni nič spremenilo.

Agrarne in socialne reforme so privedle do sedanje razdelitve zemljiške posesti. Zemljiške reforme, ki jih terja stalno naraščajoče število prebivalstva, povzročajo, da se zemljiška posest čedalje bolj drobi. Lahko pa se tudi zgodi, da se zemljiška posest združuje v eni roki ali v rokah maloštevilnih družin, posebno v deželah s slabim prirastkom prebivalstva, s padanjem rojstev in veliko umrljivostjo. Padanje rojstev je ali prirodno (degeneracija) ali umetno (moderna omejitev rojstev). Toda tudi sama pravna ureditev vpliva na združevanje zemljiške posesti v roki maloštevilnih. To povzroča izseljevanje (emigracijo) onih, ki nimajo zemlje (Slovenija, predvsem Prekmurje, Hrvaško Zagorje, Dalmacija, Hercegovina, Črna gora, deli vzhodne in južne Srbije itd.).

Narod občuti prenaseljenost tudi pri razmeroma dovoljni površini zemlje, če je okoren, brez volje za delo, s slabo razvito obrtjo in industrijo. Taka dežela in njeno ljudstvo trpi pomanjkanje in se ne more preživljati, ker nima zaslužka kljub temu, da gostota naseljenosti te dežele ni tolikšna kot n. pr. v industrijsko razvitih deželah. Delazmožen, iniciativen in energičen narod (n. pr. Danci, Bolgari) zaposluje svoje ljudstvo poleg kmetijstva še z vsakovrstnimi drugimi zaposlitvami in delom, ker si zna ustvariti delo in lahko zaposluje več ljudi, da prenaseljenosti ne občutijo.

Prenaseljenost vodi, kolikor je ne ovira zakonodaja, v drobljenje zemljiške posesti (Hrvaško Zagorje, Prekmurje itd.) Gospodarsko pogubnost tega drobljenja posestev občuti ne samo posameznik, ampak tudi vse narodno gospodarstvo na svoji lastni koži. Zato ga skuša vedno zaježiti. Ideal gospodarske politike vsake moderne države, ki ne zanika osebne lastnine, je srednja kmetija. Mali kmetovalec, bajtar in delavec pa se združujejo v razne oblike gospodarskih združenj (zadruga), da postanejo na ta način deležni gospodarskih prednosti veleobratov. To spoznanje goni bajtarja, kmetiča, delavca, obrtnika, trgovca, malega industrialca itd. v zadruga. Tako se prastara zamisel obnavlja v moderni obliki, da reši kmetovalca, obrtnika, delavca in druge šibke stanove. V letu 1937 je bilo v Jugoslaviji že 1,324.015 zadružnikov, to je 8.6% celokupnega prebivalstva.

Vpliv prirastka prebivalstva in razdelitev zemljiške posesti na kmetijstvo in narodno gospodarstvo naj pokažejo primeri v raznih evropskih državah. Začnimo s Španijo, ki stoji v zadnjih letih v ospredju evropske politike. Španija ni bogata v svojem kmetijstvu, kajti njen večji del je visoravan z obširnimi nerodovitnimi jasnami. Severni del pod visokim gorovjem Pirenejev ima sicer dovolj padavin za bujno vegetacijo, toda poljedelstvo trpi vsled številnih neviht. Obširna srednja španska visoravan, ki zavzema $\frac{3}{5}$ celokupne dežele, nima dovolj padavin. Glede padavin in s tem v zvezi vlage v zemlji, ki je za kakovost in količino žetve vseh kulturnih rastlin

odločujoč činitelj, lahko razdelimo Španijo v dva dela: prvi, manjši, ki je deležen preobilice padavin, ter drugi del, ki je večji, pa trpi na pomanjkanju padavin. Po statistiki je v Španiji 10% neplodne zemlje, skalovja in gorovja, 35% plodne zemlje, ki pa zaradi suše slabo rodi, in 45% plodne zemlje, ki s pomočjo namakanja dobro rodi; 10% pa je plodne zemlje z bujno vegetacijo, ki jo pesniki opevajo kot čarobno lepo Španijo.

Največji del Španije bi se lahko pretvoril v bogato žitnico, če bi se zgradile naprave za namakanje polj, pašnikov, travnikov in sadovnjakov. Večni boji pa so ta prepotrebna kulturna dela vedno onemogočali. Po krvavih bojih med Španci in Mauri, ki so uničili ogromno ljudi in opustošili cele pokrajine, je zemlja prešla v posest plemičev in Cerkev. Zemlje, ki jo Cerkev pridobi, ne izpusti več iz svojih rok, ker ne dovoli nobene odtujitve zemlje in izključuje tudi vsako delitev cerkvenega premoženja.

V srednji in južni Španiji je največji del zemlje v cerkvenih rokah. Zato sta v tem delu Španije razvoj kmetskega stanu in njega napredek omejena. V provincah Cordova, Cadiz, Malaga, Granada, Jaen, Kastilija, Leon, Estremadura je 22 in pol milijona ha obdelane zemlje v pretežni posesti veleposestnikov, od katerih tvorijo Cerkev oz. samostani večino. Povprečno pa je 60 do 70% celokupne zemlje v rokah veleposestnikov. Tako n. pr. poseduje 655 veleposestnikov v Cadizu 468.150 ha zemlje, v Sevilli 1.168 veleposestnikov 774.950 ha zemlje itd.

V Estremaduri in Andaluziji pripada skoraj vsa plodna zemlja le nekaj veleposestnikom. Radi tega je tu zemlja redko naseljena ter se zelo ekstenzivno obdeluje. Zaradi takih posestnih razmer primanjkuje poljskih delavcev. Veleposestniki so prisiljeni dajati zemljo v zakup. Pogoji pa so zelo kruti. Zato tudi najemnik ne ostane dolgo na zemlji. Izkoristi njeno rodovitnost, a je redno ne gnoji, temveč jo po nekaj letih zopet zapusti. V Španiji je agrarna politika ustvarila na eni strani ogromna veleposestva, na drugi strani pa gosta naselja bajtarjev, ki živijo zelo skromno in jemljejo le v zakup zemljo od veleposestnikov. Istočasno povzroča takšna agrarna politika izseljevanje kmetskega življa. Nemožnost kupiti zemljo goni španskega kmetskega človeka v druge kraje in druge države. Kmetstvu nenaklonjena državna agrarna politika povzroča siromaštvo kmetskega ljudstva ter pomanjkanje delovne sile na podeželju.

Drugi primer veleposestniške dežele je Anglija. Negativna posledica za kmetski stan je slična oni v Španiji, drugačen pa je vzrok združevanja zemlje v roki angleških veleposestnikov. Anglija se je v srednjem veku razvijala industrijsko in je tako postala tudi največja izvoznica za volno. V ta namen so uporabljali ogromne pašnike za ovce. Veleposestniki so začeli potiskati kmete z zemlje ter spreminjali rodovitna polja v pašnike. Kako vpliva taka agrarna politika na kmetski stan in s tem v zvezi na

moč in procvit naroda, očitujejo statistični podatki o narodnem prirastku. Število rojstev v Angliji pada: od 10 na 3 na 1000 prebivalcev!

Upadanje rojstev v tem ali onem narodu ni treba, da je neobhodna posledica take agrarne politike, kot se je vodila v Angliji. Upadanje rojstev v Franciji, kjer sicer prevladuje srednja kmetijska posest in kjer ni ovir glede prehoda zemljiške lastnine, to dokazuje. Izumiranje čiste rase francoskega naroda je biološki pojav. Zato je za Francijo dotok tujcev ogromne važnosti. Zdrav francoski kmečki stan je tekom srednjega in novega veka doseljence pofrancozil in asimiliriral. V našem stoletju postaja dotok tujcev v Francijo vedno večji, asimilacijska sposobnost francoskega kmetstva pa vedno slabša. Tujci so zaposleni večinoma v industriji, trgovini in obrti, torej v mestih, medtem ko živi 80% vseh Francozov na deželi. Prirastek francoskega prebivalstva znaša manj kot 1 na 1000!

Dasi živi večina Francozov na deželi, so ravno ti skoraj brez otrok. Dotok tujcev v Francijo je tako velik, da število rojstev lastnega naroda tega dotoka tujcev ne more več izravnati. Dotok tujcev v Francijo zadnjih 80 let je bil tale: Leta 1851 se je vselilo 379.289 ljudi, t. j. 1.05% celokupnega števila Francozov. Leta 1866. se je vselilo 655.036 ljudi, t. j. 1.7% celokupnega števila Francozov.

Leta 1876 se je vselilo 801.754 ljudi t. j. 2.1% cel. štev. Francozov.

Leta 1881 se je vselilo 1,001.090 ljudi t. j. 2.6% cel. štev. Francozov.

Leta 1891 se je vselilo 1,130.211 ljudi t. j. 2.8% cel. štev. Francozov.

Leta 1901 se je vselilo 1,037.778 ljudi t. j. 2.6% cel. štev. Francozov.

Leta 1911 se je vselilo 1,159.835 ljudi t. j. 2.8% cel. štev. Francozov.

Leta 1926 se je vselilo 2,505.335 ljudi t. j. 6.5% cel. štev. Francozov.

Leta 1930 se je vselilo 3,000.000 ljudi t. j. 7.0% cel. štev. Francozov.

Francoska naselja izumirajo, vasi so prazne, hiše se v gorskih zapuščenih naseljih rušijo. Ni več onega zdravega kmečkega življenja, ki čuva zdravo narodno kri in pomlajuje ter krepi »civilizirane« stanove svojega naroda.

Francoz je obilno in pije redno. Konzumira razmeroma največ alkoholnih pijač. Sličen pojav opazujemo pri nas. Bogata in rodovitna Bačka je pred 150 leti doseljeni švabski element sicer materialno osrečila, zato pa ga je telesno raznežila ter mu z rastočim bogastvom omogočila uživati vse civilizacijske in kulturne dobrine. Ker nima dotoka zdrave krvi gorščakov, temveč se zaradi kopičenja kapitala in zemlje ženi in moži švabska mladina medsebojno, bo švabski element utonil v svoji lastni zvođeneli krvi in blagostanju. Srbski in hrvaški element, ki ju stalno pomlajuje zdrava in ustvarjajoča kri dinarskega človeka, pa raste in nadkriljuje svojo okolico duševno in fizično.

Švedska se nahaja glede padanja rojstev v sličnem položaju kot Francija. Tudi ta rod starika. Še kritičneje je v Estoniji. S preseljevanjem kmetske mladine v mesta in industrijska središča nazaduje kmetski stan. Letonija se

nahaja deloma v boljših razmerah, ker jo pomlajuje dotok poljskega kmetškega življa, ki prihaja na poljska dela v Letonijo.

V navedenih državah prevladuje veleposestniška agrarna politika. Ta politika je v polni moči tudi na Madžarskem, ki si osvežuje svojo kri že sto in stoletja iz močnih slovanskih življenjskih virov: Slovakov, Podkarpatskih Rusov in Hrvatov.

Popolnoma drugačno sliko vidimo v prenaseljenih deželah in državah, kjer primanjkuje zemlje in je veleposest samo izjema. V teh krajih se zemljiška posest drobi, kar povzroča močan pritisk kmetškega ljudstva na celokupno gospodarsko, kulturno in socialno življenje. Tako je prenaseljena n. pr. Holandska. Primanjkuje ji zemlje. Holandski kmetje se izseljujejo v Francijo. Pariz so obkolili zelenjadni vrtovi holandskih vrtnarjev. Slično je v Bolgariji. Bolgarski vrtnarji so tudi pri nas dobro znani in na glasu kot izredno spretni in vztrajni delavci.

Velik prirastek rojstev pritiska tudi na Poljskem na državno politiko o zemljiški posesti. Prirastek je večji pri Ukrajincih in Rusih kot pri Poljakih. Zato še ni izvršena agrarna reforma. Prenaseljenost je na Poljskem že dokaj občutljiva in kliče po agrarni reformi. Siromašna poljska vas išče sicer pomoči v združništvu. Ne bo se pa mogla kulturno razživeti vse dotlej, dokler ne postane Poljska agrarna politika narodna, ki bo branila koristi Poljskega kmetškega stanu.

Zapadne države, Španija, Francija, Anglija trpijo od pomanjkanja lastnega prirastka, dasi imajo dovolj zemlje za prehrano večjega števila ljudi. Vzhodne države, pretežno slovanske, izvzemši Rusijo, pa trpijo od pomanjkanja zemlje za prehrano in za zaposlitev naraščajočega prebivalstva.

Med prenaseljenimi na eni in ostarelimi ljudstvi oz. narodi na drugi strani, so narodi, pri katerih vlada izenačevanje glede zemljiške posesti in prirastka rojstev. To so: Danska, deli Holandske in Nemčije, Češko-Moravska, deli Jugoslavije (Vojvodina, Šumadija) ter Rusija. Te dežele imajo pred seboj sigurno bodočnost, ker vlada pri njih optimalno razmerje med človekom in zemljo.

Brez kmetstva ni naroda! Brez zemlje ni kmetstva! Zato so se v zgodovini stalno pojavljale agrarne reforme takrat, ko je kmetstvo vsled izžemanja tako obubožalo, da je dospelo na rob propada. Da se je rešil narod, je bilo treba rešiti in osvoboditi kmetško ljudstvo. Če ta zgodovinski nauk vnesemo v naše gospodarsko življenje, nam postane jasno, zakaj naš narod bolje ne napreduje. Zato, ker nima zdravega in močnega kmetstva. Kaj smo naredili zadnjih dvajset let v lastni narodni državi za naše kmetstvo? Ali smo mu dali v posest in v last zemljo, katere je lačen in željan, katero mora obdelovati kot suženj tujcu, pod pogoji, ki kažejo senco srednjeveškega tlačanstva. Analiza zemljiške posesti v štajerskem Jeruzalemu, Slovenskih gorah in Halozah, ki so jo temeljito in izčrpno obdelali Joža Kerenčič, Joža

Petrič, ter Vlado Kreft, statistični podatki Filipa Uratnika o socialnih razmerah na severni meji, ter Miško Kranjc in Ivan Potrč v svojih ljudskih povestih, kažejo objektivno stanje našega kmetijskega ljudstva v tej deželi. To stanje je opomin vsem onim, ki so poklicani odločevati, kakšno smer naj gre naša agrarna politika. Ureditev zemljiške posesti, predvsem ob severo-obmejnem pasu, je nujna tudi z državnega vidika, kajti v sedanjih razmerah medli narodnostna zavest v srcih in dušah do skrajnosti izmučenega kmetijskega ljudstva.

Zgodovina nas uči, da mora biti zemlja last tistega, ki jo obdeluje v potu svojega obraza. Samo takrat se kmetiško ljudstvo lahko dviga ter si očuva lastno moč in odpornost države. Vez, ki veže državo s kmetijskim ljudstvom, je zemlja, ki mora biti svobodna lastnina kmeta.

O B Z O R N I K

Diplomatske ofenzive sredi bojev

V razpletu vojne in v razvoju sedanjega mednarodnega položaja do srede oktobra beležimo naslednje glavne dogodke: 1. nadaljnje rusko-nemške dogovore, 2. razdelitev Poljske, 3. povečanje ruskega vpliva v Baltiku (dogovori z Estonsko, Letonsko in Litvo ter pogajanja s Finsko) in na Balkanu (razgovori turškega zun. ministra v Moskvi), 4. Hitlerjevo »mirovno ofenzivo« po razkosanju Poljske in odklonilno stališče zapada ter končno 5. spremembe v tako zvani »tretji fronti«, to je v državah izven sedanjega oboroženega konflikta.

Razvoj, ki je sledil na samem poljskem bojišču in širšem mednarodnem področju po ruskem posegu na Poljskem, zadobiva vedno bolj jasne obrise. Tako zvana »moskovska presenečenja«, kakor so se imenovali vsi zunanji izrazi ruske politike v formalnem sodelovanju z Nemčijo, so že po nekaj tednih pokazala popolno dvo-
reznost ter s tem vtisnila razpletu sedanje vojne svojevrsten pečat, ko se je položaj obeh vojnih taborov spremenil bolj zaradi akcij izven bojišča kakor zaradi onih na samih bojiščih.

Vzporedno se je seveda takoj postavilo tudi vprašanje, ali je bil ves ta razvoj dejansko v želji onih, ki so ga povzročili, da si trenutno ojačijo svoj položaj.

Z diplomatskega vidika ni dvoma, da se je Nemčija v avgustu odločila za sporazum z Rusijo, ker je bil to zanjo izhod iz položaja, v katerem se je znašla tik pred nemško-poljsko vojno, ko se je njena prva zaveznica Italija začela umikati v rezervo in se končno odločila za politiko čakanja, medtem ko sta na drugi strani Anglija in Francija kazali vedno večjo odločnost, da vstopita v vojno proti Nemčiji, ako bi se ta odločila za nadaljevanje »izvršenih dejstev«. Z vojaškega vidika pa je prav tako izven dvoma, da si je Nemčija obetala s sporazumom z Rusijo hitrejšo likvidacijo vojne na Poljskem tudi v primeru, če bi Rusija ostala samo nevtralna. Preprečiti je vsekakor morala možnost, da bi se njene čete pri prodiranju na Poljsko znašle pred sovražno rusko vojsko, ko je zaradi nepopustljivosti zapada že itak kazalo, da bo morala voditi borbo na dveh frontah. Temu se je,

kakor se zdi, hotela izogniti »za vsako ceno«.

Navzlic velikim vojaškim uspehom nemške vojske že v prvih tednih vojne na Poljskem, ko se je pred veliko tehnično premočjo zrušila slabo organizirana poljska obramba, ki se je nato omejila le še na nekatere utrjene predele s sposobnejšimi vojaškimi vodstvi (Varšava, Modlin), je bilo sredi sepembra vendarle jasno, da bi se mogla poljska vojska še nekaj časa upirati napadom, ako ne bi bila ruska intervencija od vzhoda preprečila slehernega uspešnega nadaljnega vojskovanja. Ruska vojska sicer ni neposredno posegla v boje, toda že sama njena navzočnost na poljskih tleh, ko je poljska armada izgubila sleherni stik s svojo vlado, ki se je med tem že preselila v Rumunijo, ter s svojim vrhovnim poveljstvom (maršal Rydz-Smigly se je med tem tudi že umaknil na rumunska tla), je položaj borečih se poljskih vojakov, v kolikor že ni bil sam po sebi slab, poslabšala do brezizglednosti in nesmiselnosti nadaljnega upiranja. Dve posadki, ona v Varšavi ter ona v trdnjavi Modlin, sta navzlic temu še nekaj časa nadaljevali boj, in to z izredno hrabrostjo in požrtvovalnostjo, ki sta vzbujali občudovanje. V Varšavi se je vdala šele 27. septembra (10 dni po vkorakanju ruskih čet na poljsko ozemlje), nakar so jo po določitvi pogojev kapitulacije zasedle nemške čete 1. oktobra 1939, torej točno mesec po začetku sovražnosti na nemško-poljski meji. Istega dne so Nemci zasedli tudi Modlin, ki se je vdal 28. septembra.

Še pred tema dvema poslednjima predajama sta se nemška in ruska vlada v dogovoru z dne 22. septembra 1939 sporazumeli o določitvi začasne demarkacijske črte na rekah Pisa - Narev - Bug - Visla - San, ki je bila pomaknjena precej zapadnejše od območja ruskih etnografskih aspiracij (zapadna Bela Rusija in zapadna Ukrajina), zlasti v svojem severnem in srednjem delu. Očividno se je to zgodilo zaradi pritiska obeh vlad na preostalo poljsko vojsko, da bi se čimprej predala. Komaj šest dni nato (28. septembra 1939) o priliki drugega obiska nemškega zunanjega ministra Ribbentropa v Moskvi se je namreč Rusija pri dokončni razdelitvi Poljske zadovoljila z manjšim ozemljem, ki v glavnem upošteva etnografsko mejo med Belorusi in Ukrajinci na eni ter Poljaki na drugi strani, dočim je tako rekoč vse pravo poljsko ozemlje prešlo pod nemško oblast.

Novo skupno mejo na Poljskem sta obe državi označili v novih

moskovskih dogovorih z dne 28. septembra 1939 za »medsebojno interesno mejo«. Dodatni protokol k sporazumu o razdelitvi Poljske in prijateljskemu dogovoru med obema državama jo takole opisuje: Mejna črta se začne na južnem koncu Litve, od koder gre v glavnem v zapadni smeri severno od Avgustova do nemške meje (v vzhodni Prusiji), nato pa ob nemški meji do reke Pise. Odtod gre nova meja po reki Pisi do Ostrolenke, nato v južno-vzhodni smeri k reki Bug pri Nuru, po reki Bug pa do Kristinopola, kjer zavije proti zapadu ter gre nato severno Rave Ruske in Lubačova do reke San, po tej pa do njenega izvira na bivšo madžarsko-poljsko mejo.

Mimo te nove interesne razmejitve bivšega poljskega ozemlja, ki jo obe državi smatrata za dokončno in zato »odklanjata sleherno vtikanje drugih držav v določanje te meje« (čl. 2 sporazuma o razdelitvi Poljske in prijateljskega dogovora) obsegajo drugi nemško - ruski moskovski dogovori, podpisani 28. septembra 1939, še naslednje dokumente: 1. skupno izjavo obeh vlad o njunem prizadevanju za likvidacijo sedanje vojne, 2. prijateljski pakt, vključen v sporazum o razdelitvi Poljske ter 3. izmenjavno pismo med Molotovom in Ribbentropom o potrebi poglobitve medsebojnega trgovinskega prometa v doslej največjem obsegu.

Nova nemško-ruska meja čez Poljsko, tako zvana »interesna meja«, je označena v besedilu kot »meja ustreznih interesov obeh držav«, kar je vzbudilo splošno pozornost, ker se tu poleg doslej znanih geografskih in političnih mej postavlja nova oblika meje — »interesna meja« ali meja interesov, ki je nekakšno dopolnilo ali formalni izraz doslej znanih formul o tako zvanem »življenjskem prostoru«, odnosno »življenjskih interesov«. Geopolitični pomen nove meje pa je v tem, da meji odslej Rusija na severu z Vzhodno Prusijo in Litvo. (O Vilnu, ki je bilo nekoč jabolko spora med Poljaki in Litvo, v nemško-ruskem dogovoru o razdelitvi Poljske ni nobene aluzije, znano pa je, da ga je Rusija v kasnejšem dogovoru z Litvo z dne 11. oktobra 1939 izročila Litvi.) Nadalje v tem, da teče odslej Visla od izvira do izliva po ozemlju, ki ga je zasedla Nemčija. Na jugu je v glavnem ostala prejšnja demarkacijska črta ob reki San, kar daje Rusiji vsa zapadno Ukrajino, odnosno bivšo avstrijsko Gali-

cijo z Lvovom vred. S tem so prešli v ruske roke tudi vsi petrolejski vrelci na tem ozemlju. Rusija je razen tega postala sosed Madžarske na Karpatih, medtem ko je svojo mejo z Rumunijo podaljšala za vso bivšo poljsko-rumunsko mejo, kjer se je vsidrila namesto Nemčije. Nova »interesna meja« med obema državama je kmalu sprožila rusko dinamiko v dveh smereh: proti Baltiku in Balkanu.

V sporazumu o »razdelitvi Poljske sta se obe državi dogovorili tudi o nadaljnji usodi zasedenega ozemlja, in sicer tako, da »potrebno novo državno ureditev v krajih zapadno od črte, navedene v čl. 1 (glej zgoraj označeno mejo!), prevzame nemška vlada, v krajih vzhodno te črte pa sovjetska vlada« (čl. 3. sporazuma in prijateljskega pakta). Čl. 4 pa ugotavlja, da vidita obe vladi v sedanjih ureditvah »zanesljivo podlago za nadaljnji napredek in razvoj prijateljskega razmerja med njunimi narodii«.

Med Molotovom in Ribbentropom izmenjani pismi vsebujeta nekaj načel bodočega gospodarskega sodelovanja med obema državama. Rusija obljublja Nemčiji dobavo surovin v zameno za nemške industrijske proizvode, kakor je bilo to že dogovorjeno v novi trgovinski pogodbi z dne 19. avgusta 1939. Ako so bila ista načela o priliki drugega Ribbentropovega obiska v Moskvi ponovljena v novi obliki, se je to očitvidno zgodilo samo zaradi zunanje manifestacije nemško-ruskega sodelovanja v odločilnem trenutku mednarodnega razvoja, ko se je obema državam zdel potreben pritisk na zapadni velesili, dasi seveda za vsako zase iz posebnih razlogov.

Pritisk na zapadni velesili sta obe vladi še bolj podčrtali v svoji skupni izjavi, podpisani istega dne. V njej izjavljata med drugim, da sta z novimi dogovori o razdelitvi Poljske ustvarili »zanesljivo osnovo za trajen mir v vzhodni Evropi«. Zato sodita, »da bi bilo v pravo korist vseh narodov, ako bi se napravil konec vojnemu stanju, obstoječemu sedaj med Nemčijo na eni ter Veliko Britanijo in Francijo na drugi strani«. Obe vladi bosta zato »skupno in morda sporazumno z drugimi prijateljskimi državami zastavili svoj vpliv, da se ta smoter čimprej doseže«. Za primer pa, da bi ti napor ostali brezuspešni, bi obe vladi »ugotovili dejstvo, da sta Velika Britanija in Francija odgovorni za podaljšanje vojne« in bi se v tem primeru »medsebojno posvetovali o potrebnih ukrepih«.

Besedilo te skupne izjave je važno, ker je v neposredni zvezi z veliko »mirovno ofenzivo«, ki je kmalu nato sledila.

* * *

Kakor nam je sedaj znano iz dokumentov, objavljenih v angleški »Modri knjigi«, ki se nanašajo na nemško-

poljski konflikt v letošnjem letu, je Hitler napovedal svojo mirovno ponudbo v fazi po likvidaciji nemško-poljske vojne še pred začetkom vojnih operacij na vzhodu. Nemško-ruska skupna izjava, ki je bila objavljena, ko je bila vojaška usoda Poljske že zapečatenata, je željo nemške vlade po likvidaciji vojne na zapadu tudi formalno poudarila v smislu Hitlerjevih izjav v Gdanskju z dne 19. septembra 1939. Njen diplomatski pomen pa je bil predvsem v tem, da sta se v njej obe vladi sklicevali na »skupno« željo in sporazumno postopanje v tem smislu »z drugimi prijateljskimi državami«, dočim sta si v primeru neuspeha zagotovili »medsebojno posvetovanje o potrebnih ukrepih«.

Sklicevanje na »druge prijateljske države« se je seveda v prvi vrsti nanašalo na Italijo kot nemško zaveznico. O Italiji pa nam je znano, da se je 1. septembra tega leta odrekla »sleherne pobudi vojaško-operativnega značaja« v sedanjem konfliktu. Ko se je 1. in 2. oktobra tega leta mudil italijanski zunanji minister grof Ciano v Berlinu, kamor je šel na povabilo nemške vlade, se je na splošno mislilo, da skuša Hitler še pred svojim govorom v rajhstagu dne 6. oktobra pridobiti italijansko vlado za posredovanje med Nemčijo na eni ter Anglijo in Francijo na drugi strani. Glede na neuspeh prvega italijanskega posredovanja še pred izbruhom sovražnosti, o čemer je izdalo podrobnosti italijansko poluradno sporočilo agencije Stefani z dne 4. septembra tega leta, pa seveda ni bilo pričakovati, da bi si Italija naprtla novo podobno odgovorno akcijo, tem manj, ker so se že takoj po nemško-ruski skupni izjavi z dne 28. septembra 1939 slišali z zapada ostri odklonilni glasovi proti slehernemu pomirjenju, premirju ali miru. In res je italijanska polslužbena agencija Stefani 4. oktobra 1939 objavila naslednje sporočilo: »Več angleških listov je objavilo vest, da proučuje Mussolinij predlog za sklicanje mirovne konference. Objavili so tudi seznam držav, ki naj bi se udeležile te

konferenca. Te vesti so brez osnove. V sedanjih razmerah Italija ne bo začela nobene pobude te vrste.»

Ker je bilo to sporočilo objavljeno neposredno po Cianovem povratku iz Berlina, je bilo jasno, da je grof Ciano v svojih berlinskih razgovorih s Hitlerjem in Ribbentropom prepustil sleherno mirovno pobudo Nemčiji. Italijansko postopanje se je na splošno tolmačilo kot nov italijanski odmik od Nemčije. V dokaz te domneve se je med drugim navajala okolnost, da tudi to pot, kakor nekaj tednov poprej v Solnogradu, ni izšlo nobeno uradno sporočilo o Cianovih berlinskih razgovorih, kakor je bilo poprej v navadi o priliki uradnih razgovorov med obema državama. Italija je torej tudi po novih moskovskih dogovorih — in znabiti prav zaradi njih — ostala v položaju čakanja, kakor se lahko najbolj točno označi njena sedanja politika nevmešavanja v sedanjo vojno. Verbalno, zlasti v časopisju, pa se Italija navzlic temu ni odpovedala taktiki moralnega podpiranja nemških stremeljenj, ne da bi seveda zaradi tega kazala najmanjšo voljo po udeležbi v sedanji vojni. Nasprotno, mnogi njeni notranjepolitični ukrepi in nekatere zunanje politične pobude, kakor odpoklic vojaštva z albansko-grške in libijsko-egiptovske meje ter prizadevanja za zavarovanje sedanje nevtralnosti balkanskih držav z njih večjo medsebojno povezanostjo (madžarsko - rumunsko pomirjenje v obliki odpoklica čet obojih držav s skupne meje na posredovanje jugoslovanske vlade!) so zbujali vtis, da hoče Italija svojo pozicijo izven obeh vojnih taborov kolikor mogoče utrditi in se obenem zavarovati proti morebitnim nevarnostim, ki bi mogle zanj nastati zaradi novega ravnesja, ustvarjenega v vzhodni in jugovzhodni Evropi med Rusijo in Nemčijo.

* * *

Zapad je na drugi strani še pred Hitlerjevim govorom v rajhstagu 6. oktobra tega leta dal tudi uradno razumeti, da se na osnovi novega izvr-

šenega dejstva na evropskem vzhodu ne želi pogajati z Nemčijo, zlasti ne s sedanjo nemško vlado, kakor sta to izjavila v svojih govorih Chamberlain (3. oktobra 1939) in Daladier (4. oktobra 1939). Chamberlain je angleško stališče pred Hitlerjevo mirovno ponudbo označil v spodnji zbornici med drugim z besedami:

»Sporazum med Nemčijo in Rusijo, ki mu je sledila razdelitev Poljske med ti dve državi, je seveda spremenil položaj na Poljskem, toda to nikakor ne pomeni, da se mora ta sporazum sprejeti in obrniti v končno korist Nemčije, seveda še manj, da bi mogel predučiti namere vlade Nj. Veličanstva. Ničesar ni v tem sporazumu, kar bi nas moglo dovesti do drugačnega ravnanja, kakor da mobiliziramo vse vire in vso moč britanskega imperija za dejansko nadaljevanje vojnec.

Razlogi, zaradi katerih je Velika Britanija stopila v vojno, so bili večkrat objavljeni. Gre za to, da za vselej preprečimo neprestana nemška napadalna dejanja, ki ogražajo svobodo in varnost vseh narodov Evrope. Neposredni vzrok vojne je bila premissljena invazija Poljske po Nemčiji, ki predstavlja poslednje, toda ne edino napadalno dejanje, pripravljeno in izvršeno od nemške vlade. Toda če je bila Poljska neposredni vzrok vojne, nikakor ni bila njen glavni vzrok. Ta vzrok moramo iskati v nezadržnem občutku, ki je nastal v Angliji in Franciji proti neznošnemu dejanskemu stanju, zaradi katerega so evropski narodi pred alternativo, da tpe ogražanje njihove svobode, ali pa, da v rednih presledkih mobilizirajo svoje oborožene sile, da branijo svojo svobodo.

Odstavek v nemško-ruski izjavi glede likvidacije vojne je nejasen, toda zdi se, da vsebuje nekakšno mirovno ponudbo, obenem pa prikrito grožnjo glede posledic, ako bi bila ta ponudba odklonjena. Toda lahko takoj rečem, da ne bi mogla nobena grožnja pripraviti Anglije in Francije do tega, da bi opustili namere, zaradi katerih sta sprejeli borbo.

Odgovorni za vojno so tisti, ki so si izmislili in izvajajo to politiko neprestanega napadanja, iz katere se ne morejo več rešiti, niti opravičiti.

Hotel pa bi še nekaj pripomniti. Mi ne bi mogli sprejeti golih zagotovil sedanje nemške vlade, kajti ta vlada je dala v preteklosti dovolj dokazov, da njene obveznosti nimajo nobene vrednosti, čim se ji zdi potrebno, da jih prekrši. Ako nam bodo stavljeni predlogi, jih bomo seveda proučili in pretehtali v luči tega, kar sem vam rekel. Nihče ne želi, da bi vojna trajala samo dan dalje kakor bi bilo potrebno, toda velika večina angleškega naroda in, kakor sem prepričan, tudi francoskega je odločena doseči prenehanje sistema sile ter zagotoviti, da se bo dana beseda vlad tudi res izpolnjevala.»

Podobne so bile naslednjega dne izjave francoskega ministrskega predsed-

nika Daladiera na seji zunanje-politične komisije francoskega parlamenta, kakor je bilo to razvidno iz uradnega sporočila te komisije z dne 4. oktobra 1939. Opaziti je bilo, da sta se oba guvernika izognila kritični presoji ruske akcije na Poljskem in sta se omejila samo na prikazovanje nemške politike. Daladier je v svojem ekspezeju zelo povoljno prikazal italijanska prizadevanja za ohranitev miru. Glede stališča obeh zapadnih velesil do Rusije so bile značilne izjave, ki jih je o tem podal prvi lord angleške admiralitete Winston Churchill v svojem radijskem govoru z dne 1. oktobra 1939. Naslednji odstavek zasluži največjo pozornost:

»Kateri je drugi dogodek prvega meseca (vojne)? Naravno — manifestacija ruske moči. Rusija je vodila hladno politiko interesov. Zeleli bi bili, da bi ruske čete stale na svoji sedanjí črti kot prijateljske in zavezniške čete Poljske namesto kakor invazorske čete. Toda, da so se ruske čete pojavile na tej črti, je bilo očitno potrebno zaradi varnosti Rusije proti nacistični grožnji. Naj bo že kakor koli, črta je tu in ustvarjena je bila vzhodna meja, ki se je nacistična Nemčija ne upa napasti. Ko je bil pretekli teden Ribbentrop pozvan v Moskvo, se je to zgodilo zato, da je sprejel na znanje dejstvo in pristal na dejstvo, da morajo biti za vselej pokopani nacistični načrti glede baltičskih držav in Ukrajine. Ne morem vam v naprej govoriti o ruski akciji. Ona je v skrivnost enigme zavita uganka. Znabiti pa je za njeno rešitev znan ključ. Ta ključ predstavlja ruski nacionalni interes. Ne more biti v skladu z nacionalnimi interesi ali varnostjo Rusije, da bi se nacistična Nemčija vsidrala na obalah Črnega morja, odnosno da bi napadla balkanske države in si podvrгла slovanske narode južnovzhodne Evrope. To bi bilo v nasprotju z življenjskimi zgodovinskimi interesi Rusije. Glede tega pa se ti interesi Rusije ujemajo z interesi Velike Britanije in Francije. Nobena izmed teh treh velesil ne more dopustiti, da bi Rumunijo, Jugoslavijo, Bolgarijo in predvsem Turčijo teptala nemška peta. Sredi megle zmede in negotovosti moremo jasno videti skupnost interesov, ki obstaja med Anglijo, Francijo in Rusijo v tem, da preprečimo, da bi nacisti ponesli zublje vojne na Balkan in v Turčijo. Tako bom nocoj izrekel svoje prepričanje (z vsem tveganjem, da bodoči dogodki dokažejo, da nisem imel prav), da je drugo veliko dejstvo prvega meseca vojne v tem, da je bilo in bo vse, kar trdi Hitler, daleč v stran od vzhodne in južnovzhodne Evrope.«

* * *

To je bilo ozračje v nasprotnem vojnem taboru, ko je nemški kancelar

Hitler 6. oktobra 1939 v svojem govoru v rajhstagu stavil svoje mirovne predloge in pogoje zapadu. Njegova mirovna ponudba se je opirala na novo izvršeno dejstvo na evropskem vzhodu — na spozumno razdelitev bivšega poljskega ozemlja med Nemčijo in Rusijo, ki si odslej sami lastita pravico, da odločata ne le o nadaljnji usodi poljskega prostora, temveč o usodi evropskega vzhoda sploh, in sicer na osnovi medsebojno dogovorjene »interesne meje«. Z likvidacijo Poljske pa je po Hitlerjevem mnenju vojna na zapadu izgubila smisel, kajti obe zapadni velesili sta stopili v vojno z Nemčijo samo zato, da izpolnita svoje obveznosti do Poljske. Te Poljske pa ni več in obnove tako zvane »versajske Poljske« si proti volji Nemčije in Rusije ni več mogoče zamišljati.

Hitlerjevi mirovni predlogi in pogoji z dne 6. oktobra 1939 temelje na znanem narodnosocialističnem stališču, da je mogoča nova ureditev Evrope in sveta samo na razvalinah »versajskega diktata«. To svojo osnovno tezo je Hitler v svojem govoru oprl na pravico nemškega naroda do zagotovitve življenjskega prostora, ki ga je omejil na tako zvano »Srednjo Evropo« predvojnih nemških zamisli. Na isti osnovi je Hitler v neposredni zvezi s svojimi mirovnimi predlogi zapadu opozoril na potrebo rešitve kolonialnega vprašanja, ki ostane odslej, kakor sam pravi, edina nemška revizionistična zahteva.

V razlagi osnov nemško-ruskega sodelovanja je izrazil prepričanje, da je odpadel sleherni razlog za medsebojno nasprotstvo med Nemčijo in Rusijo, čim se je tudi Stalin postavil na stališče, da notranji režimi ne morejo biti ovira za mednarodno sodelovanje in sta si s tem obe državi zagotovili nekakšno ideološko nedotakljivost, ki jima dovoljuje, kakor pravi Hitler, da ostane vsaka izmed njiju to, kar je. Novi moskovski sporazumi z dne 28. septembra 1939 so trajni in so postavili med Nemčijo in Rusijo točno mejo njihovih medsebojnih interesov. Hitler je v tej zvezi izključil sleherni misel na nadaljnjo nemško ekspanzijo proti vzhodu, ko je dejal: »Že nekaj let so se pripisovali nemški politiki objektivni, ki bi se mogli poroditi samo v fantaziji kakega gimnazijca. Nemško-ruski sporazumi ... dokazujejo ... kar najbolj avtentično, da so bile vse (te) trditve o nemških težnjah po Uralu, Ukrajini, Rumuniji itd. samo produkt ... bolne utopistične fantazije. V enem pa je odločitev Nemčije nespremenljiva, namreč: da tudi na vzhodu rajha ustvarimo stalne in zato znosljive mirovne pogoje. Prav v tem pa se nemški interesi popolnoma ujemajo z onimi Sovjetske Rusije, Nemčija in Sovjetska

Rusija sta zato potegnili jasno mejo medsebojnih interesnih področij, odločeni vsaka zase, da ohranita mir in red in da preprečita vse, kar bi škodilo drugemu pogodbeniku.»

O morebitni nadaljnji poglobitvi nemško-ruskega sodelovanja Hitler ni govoril, pač pa je takoj naštel naloge, ki čakajo Nemčijo v njeni interesni sferi, to je zapadno nove razmejivne črte na Poljskem ter na širšem prostoru tako zvane »Srednje Evrope« kot nemškem življenjskem prostoru. Te naloge so: 1. Dati rajhu mejo, ki ustreza zgodovinskim, etnografskim in gospodarskim nujnostim. 2. Pomiriti ves navedeni prostor z vzpostavitvijo mirnosti in zadovoljujočega reda. 3. Zagotoviti kar najbolj absolutno ne le varnost rajha, temveč vsega interesnega pasu. 4. Izvesti preureditev in vzpostaviti gospodarsko življenje, promet in tudi kulturni in civilni razvoj. 5. Najpomembnejša naloga pa naj bi bila: nova ureditev etnografskega položaja ali takšna preselitev nacionalnih skupin, da bi po končani operaciji nastale boljše meje od sedanjih. V tem pogledu pa ne gre le za probleme, ki bi bili omejeni samo na to ozemlje, temveč za probleme, ki zajemajo ves evropski vzhod in jugovzhod, kjer žive mnogi »izgubljeni otoki nemškega prebivalstva«. (To vprašanje je postalo zelo pereče najprej v baltičkih republikah, od koder so se morali tamkajšnji Nemci v kratkem roku izseliti v tretji rajh, ni pa s tem že zaključeno.)

Na teh premisah je Hitler postavil svoje mirovne pogoje, ki jih je označil s dvema problemoma: 1. dokončna ureditev vprašanj, nastalih zaradi razsula in razkasanja Poljske, 2. vprašanje o odstranitvi vseh onih zaskrbljenosti in vznemirjenosti, ki otežujejo življenje med narodi, kar je razčlenil v naslednje podrobne predloge: a) pojasni in razčisti naj se zunanja politika evropskih držav, b) poživi naj se mednarodno gospodarstvo, c) izvede naj se kvalitativna razorožitev s prepovedjo uporabe vsega orožja, ki lahko ograža življenje nbojnikov, č) skliče naj se v ta namen mednarodna konferenca.

* * *

Že takoj prvi dan je Hitlerjeve mirovne pogoje javnost obeh zapadnih veslesil odklonila, dočim so jih v nevtralnih državah označevali bodisi za sprejemljive kot »osnovo za nadaljnja pogajanja«, bodisi za predloge brez najmanjšega upanja na uspeh. Uradno stanje nanje odgovorila tako Daladier (11. oktobra 1939 po radiu) kakor tudi Chamberlain (12. oktobra 1939 v spodnji zbornici).

Daladier: »Vem, da vam danes govorim o miru, o nemškem miru, o miru, ki bi samo posvetil osvojitve zvižace ali nasilja in ki ne bi ni-

kakor preprečil novih. V čem je namreč bistvo poslednjega govora v rajhstagu? Tole: Uničil sem Poljsko; zadoščeno mi je; ustavimo borbo; imejmo konferenco, ki naj potrdi moje osvojitve in organizira mir! Na nesrečo pa smo že slišali to govorico... Seveda, mi smo vselej želeli in še vedno želimo, da bi se med narodi vzpostavilo odkrito sodelovanje in lojalni sporazumi, toda prav tako smo odločeni, da se ne podvržemo diktatu sile. Zgrabili smo za orožje proti napadu; ne bomo ga poprej odložili, dokler ne bomo imeli zanesljivih jamstev varnosti, varnosti, ki ne bi bila postavljena na tehtnico vsakih šest mesecev... Francija, ki ji je bila vojna vsiljena, govori v svoji borbi isto govorico kakor vedno. Zato izjavljam v vašem imenu, da se borimo in da se bomo še nadalje borili, da dosežemo dokončno jamstvo varnosti.»

Vojne cilje Anglije in Francije je pa Daladier takole označil: »... Borimo se za svojo zemljo in za svojo ognjišča, toda tudi za civilizacijo, ki gre preko naših mej in ki je napravila iz nas, kar smo: svobodna bitja, zanosna in prepovedana spoštovanja do bližnjega, sposobna, da drže dano besedo, in zvesta veliki tradiciji zapadne kulture. Niti Francija niti Anglija nista namreč vstopili v vojno, da bi vodili ideološko križarsko vojno. Niti Francija niti Anglija nista nadalje vstopili v vojno iz želje po osvajanju. Onidve sta bili prisiljeni boriti se, ker jima Nemčija hoče vsiliti svoje gospodarstvo nad Evropo.»

Chamberlain: »Kadar bo prišel čas, da se določijo obris novega mirovnega dogovora, moramo vedeti, da je malo upanja za bodočnost, ako ne bi bila nova ureditev dosežena s pogajanjem in s sporazumom. Ne borimo se samo za svobodo malih narodov, temveč tudi za obstanek Anglije, dominionov, Indije in vsega ostalega imperija, Francije in vseh svobodno ljubečih držav... Podrediti se zlu, bi pomenilo uničenje vsega upanja in vseh tistih življenjskih vrednot, ki so skozi stoletja pomenile napredek človeštva. Nočemo nobenega materialnega dobička v tej vojni in ničesar nočemo od nemškega naroda, kar bi žalilo njegovo samospoštovanje. Nočemo samo zmage, temveč gledamo dalje in hočemo položiti temelj novega, boljšega sistema odnošajev med narodi, ki bi pomenil, da vojna ne bi bila neizogibno usojena vsaki novi generaciji... Mir pa mora biti resničen, trden mir, ne samo premirje med alarmi in grožnjami. Kaj je na poti takemu miru? Nemška vlada in samo nemška vlada! To so oni, ki so s ponovnimi napadi oropali Evropo miru in vsadili v srca vseh svojih sosedov občutek nesigurnosti in strahu... Vesel sem, da lahko povem, da obstoji popolna enakost stališč med angleško in francosko vlado... Da ponovim stališče vlade: Hitler je odklonil vse predloge za mir, dokler ni podjarmil Poljske, kakor je preje podjarmil Češkoslovaško. Mirovni predlogi, ki slone na napadu, so nesprejemljivi. Predlogi v govoru nemškega kancelarja so tudi negotovi in nejasni ter ne vsebujejo nobene pobude za popravilo krivic, storjenih Češkoslovaški in Polj-

ski. Pa tudi če bi bili bolj jasno označeni in bi vsebovali pobude za popravilo krivic, bi bilo treba še vprašati, kako misli nemška vlada v praksi prepričati svet, da bodo napadi prenehali in da se bodo dane besede držale? ... Dejanja, ne samo besede morajo priti, preden bosta angleški narod in njegov zanesljivi zaveznik Francija pripravljena, da prenehata nadaljevanje vojne z vso silo. Ali mora nemška vlada dati prepričevalen dokaz za iskrenost svoje želje za mir, in sicer z dejanji in zanesljivimi jamstvi, da bo izpolnila svoje obljube, ali pa moramo vztrajati v izpolnjevanju svoje dolžnosti do konca. Nemčiji je dano, da izbira!

Končni rezultat Hitlerjeve mirovne pobude z dne 6. oktobra tega leta je bil torej negativen. Kakšne zaključke je iz tega izvajala Nemčija? Na zapadu je prešla v nekoliko večjo aktivnost na bojišču ter se spustila v nekaj večjih letalskih in podmorniških akcij proti angleškemu brodogradnji. Svet pa je bil predvsem radoveden, ali bo stopila v posvetovalno z rusko vlado glede nadaljnjih ukrepov, o katerih govori skupna izjava obeh vlad z dne 28. septembra 1939. O tem doslej niso še znane podrobnosti, po prevladujoči presoji pa je le malo možnosti, da bi Rusija poglobila sodelovanje z Nemčijo izven doseganega diplomatskega in deloma gospodarskega okvira, odnosno da bi šla dalje od verbalne podpore nemških prizadevanj. Videzi utegnejo biti drugačni od dejstev. Neutralski opazovalci so mnenja, da se Rusija ne želi — vsaj neposredno ne — vplesti v sedanjo vojno, pač pa izkoristiti sedanje homatije za čim večjo žetev zase, kakor je to pokazal že dosedanji razvoj.

Nobenega dvoma ni, da je od doseganega rusko-nemškega sodelovanja imela večje koristi Rusija. Sporazumi z Moskvo so Nemčiji sicer omogočili hitrejše likvidiranje bojov na Poljskem, a na drugi strani je Rusija že tedaj zasedla s svojo vojsko ne le rumunsko-poljsko, temveč tudi madžarsko-poljsko mejo in s tem preprečila Nemčiji njeno nadaljnje prodiranje proti vzhodu in jugovzhodu. V ravnotežju obeh velesil pa so se pojavile še druge spremembe. Tako je Rusija razvila izredno diplomatsko aktivnost na vseh baltičkem področju, kjer si je v nekaj tednih podredila vse tri baltičke države: Estonsko, Letonsko in Litvo, takoj na-

to pa se začela pogajati že s Finsko. Namen te ruske akcije je bil jasn: pridobiti si s primernimi dogovori z državami, ki zapirajo svoboden dostop po morju do Leningrada, nekaj pomorskih in letalskih ter sploh vojaških oporišč za zavarovanje svoje pozicije v Finskem zalivu ter ostalem delu Baltika.

Z Estonsko je Rusija podpisala pogodbo o medsebojni pomoči 28. septembra 1939. Pogodba je bila perfektna še pred drugim Ribbentropovim prihodom v Moskvo. Z njo je Rusija med drugim dobila pravico, da na estonskih otokih Oesel in Dagoe ter v mestu Baltiski zgradi in vzdržuje oporišča za vojno mornarico ter določeno število letališč za sovjetske letalske sile.

Z Letonsko je Rusija podpisala podobno pogodbo 5. oktobra 1939. Tudi ta ji daje na razpolago važna pomorska, letalska in artilerijska oporišča, kakor Ljepajo (Libavo) in Ventspils (Vindavo) ter oporišča za obalne baterije v Irbenskih ožinah.

Končno je Rusija tudi z Litvo sklenila 11. oktobra 1939 podobno pogodbo kakor z Estonsko in Letonsko. Litva je s to pogodbo dobila okrožje Vilno, zato pa je Rusiji dovolila, da sme imeti na njenem ozemlju svojo kopno vojsko in svoje letalstvo.

Z vsemi tremi baltičskimi državami je Rusija razen tega sklenila tudi zelo ugodne gospodarske dogovore, katerih namen je znatno povečanje dosedanje trgovinske izmenjave teh dežel z Rusijo.

Pogajanja s Finsko še niso zaključena. Finska se je postavila po robu ruskemu pritisku z odločnim zadržanjem, ki naj bi ji omogočilo ugodnejše pogoje sporazuma od onih, ki so jih dosegle baltičke države. Na finsko stran so se postavile tudi ostale nordijske države in 19. oktobra 1939 so se v tej zvezi sestali v Stockholmu državni poglavarji Danske, Norveške, Švedske in Finske na skupni konferenci, da se pogovore o skupnem postopanju.

Medtem je bil dobre tri tedne v Moskvi tudi turški zunanji minister Saradzoglu. V Moskvo je prišel že 24. septembra, to je tik pred drugim obiskom nemškega zunanjega ministra Ribbentropa. Pogajanja pa so se precej zavlekla, ne da bi končno dovedla do podpisa nove pogodbe kakor se je to pričakovalo. Glavne težkoče so bile v tem, kako naj se morebitni turško-ruski sporazum spravi v sklad s turškimi obveznostmi do Anglije in Francije v smislu znanih začasnih obrambnih pogodb z dne 12. maja, odnosno 23. junija 1938. Te težkoče pa so,

kakor se zdi, prihajate bolj od sil izven obeh pogodbenic, kakor je pokazal nepričakovani odhod nemškega veleposlanika Papena iz Ankare, čim je Saradzoglu 18. oktobra zapustil Moskvo, ne da bi podpisal z Rusijo novo pogodbo. Ne glede na te težkoče pa so tako na ruski kakor turški strani v uradnih tolmačenjih poudarili željo obeh držav, da nadaljujeta v medsebojnih odnošajih politiko prijateljstva, ki tvori osnovo njunega osemnajstletnega sodelovanja po podpisu prijateljskega pakta z dne 16. marca 1921.

Takoj po Saradzoglovmu povratku je Turčija podpisala dokončni tripartitni pakt z Anglijo in Francijo, ki vsebuje v podrobnejši predelavi glavne določbe prejšnjih začasnih ločenih sporazumov. Novi tripartitni pakt, podpisan 19. oktobra 1939 v Ankari, bo v razvoju na bližnjem vzhodu, na Balkanu in v Sredozemlju imel še zelo pomembno vlogo. Verjetno je tudi, da ne bo ostal brez posledic na nadaljnji razvoj vojnih operacij na eni strani, na drugi pa na razvoj odnošajev med vojskujočimi se strankami in državami izven sedanjega konflikta. Vsekakor se začenja okolj Turčije spletati zanimiva diplomatska igra, ki ne bo ostala brez vpliva zlasti na balkanskem področju.

Balkan se je doslej zavaroval pred presenečenji s svojo nevtralnostjo. V zadnjem času so se nevtralnosti posameznih držav pridružile še nekatere akcije za medsebojno povezanost teh držav. Zaradi pojava Rusije na Karpatih je pokazala vnemo za sodelovanje z balkanskimi državami tudi Madžarska. Na posredovanje naše diplomacije sta se Madžarska in Rumunija sporazumeli o odpoklicu svojih čet s skupne meje. Za to se je v zadnjem času zavzemala tudi Italija, ki je želela, da bi se odstranile poslednje ovire za večjo povezanost med Jugoslavijo in Madžarsko, kar je bilo doslej nemogoče predvsem zaradi madžarsko-rumunske napetosti.

V taboru nevtralnih držav ali v tako zvanii »tretji fronti« imajo nedvomno najmočnejšo pozicijo ameriške države, ki so medsebojno najbolj pove-

zane. Pokazala je to tudi panameriška konferenca v Panami, katere deklaracija je bila objavljena 6. oktobra letos. Panamska deklaracija je med raznimi sklepi za varovanje nevtralnosti sprejela tudi sklep o določitvi posebnega »varnostnega pasu« okoli ameriškega kontinenta, ki sega 300 milj (okoli 500 km) od obale, kar predstavlja popolno novost v določanju tako zvanii »teritorialnih voda« za učinke nevtralnosti.

Končno omenjam, da je predsednik Zedinjenih držav Severne Amerike Roosevelt sklical 21. septembra tega leta na izredno zasedanje kongresa, da ponovno razpravlja o spremembi ameriškega nevtralnostnega zakona, predvsem pa o ukinitvi embarga nad izvozom orožja. Izgledi za Rooseveltov uspeh so to pot večji kakor kdajkoli poprej, vendar pa moramo na rezultat, ki bo znan znabiti šele čez nekaj tednov, še počakati.

Dr. Branko Vrčon

Notranjepolitični pregled

V štev. 8.—9. naše revije so bili objavljeni nekateri važni dokumenti našega notranjepolitičnega razvoja, v tej pa strokovna študija o banovini Hrvatski. To omejuje mojo nalogo samo na nekaj krenoloških podatkov o našem notranjepolitičnem razvoju po objavi sporazuma.

Takoj po sporazumu so bile na osnovi čl. 116 ustave objavljene naslednje tri uredbe: 1. uredba o banovini Hrvatski z dne 26. avgusta 1939, 2. uredba o razširjenju predpisov uredbe o banovini Hrvatski na ostale banovine z dne 26. avgusta 1939 ter 3. uredba o političnih zakonih, tudi z dne 26. avgusta 1939. S posebno uredbo o spremembi obstoječih zakonskih predpisov in izdajanju novih z dne 16. septembra tega leta pa je bila prenešana zakonodajna oblast na vlado.

Takoj po doseženem sporazumu je predsednik vlade Cvetković podal ostavko svojega prejšnjega kabineta in je dne 26. avgusta tega leta sestavil novo vlado, v katero so vstopili tudi Hrvati. Resori v novi vla-

di so bili razdeljeni takole: predsednik vlade Dragiša Cvetković (JRZ), podpredsednik pa dr. Vladko Maček (HSS); pravosodje: dr. Lazar Marković (stari radikal), prosveta: dr. Boža Maksimović (bivši radikal), notranje zadeve: dr. Mihaldžić, bivši savski podban, vojska: general Milan Nedić, brat dosedanjega vojnega ministra, finance: dr. Šutej (HSS), socialna politika: Srdjan Budisavljević (SDS), trgovina: dr. Ivo Andres (HSS), javna dela: dr. Krek (SLS — JRZ), šume in rude: dr. Djafer Kulenović (JMO), kmetijstvo: dr. Branko Čubrilović (srbski zemljoradnik), promet: Nikola Beslić (JRZ), pošta: dr. Josip Torbar (HSS), telesna vzgoja: Jevrem Tomić (JRZ), zunanje zadeve: dr. Cincar-Marković (izven strank). Od Seljačko-demokratske koalicije (SDK) so torej vstopili v vlado štirje zastopniki HSS in en zastopnik SDS, od bivše SLS je ostal v vladi samo dr. Krek, od muslimanov samo dr. Kulenović, medtem ko sta od radikalov na svojo roko vstopila v vlado dr. Marković in dr. Maksimović, zemljoradnik dr. Čubrilović pa z odobritvijo glavnega odbora svoje stranke.

Sporazum in nova vlada sta bila dva velika notranjepolitična dogodka, h katerima so hitele vse stranke izven nove vladne osnove zavzeti svoje stališče. Najbolj pozitivno je ocenila novi položaj JNS, katere izvršilni in glavni odbor sta 5., odnosno 17. septembra tega leta sprejela dve resoluciji. V prvi poudarja JNS, da ni opustila svojega stališča, izrečenega že 25. marca 1939, »da je treba hrvatsko vprašanje reševati kot sestavni del splošne ureditve države in da je s tem v najožji zvezi tudi obnova političnih svobod«. Izvršni odbor JNS poudarja nadalje, da se morajo na osnovi čl. 116 izdani ukrepi naknadno predložiti narodnemu predstavništvu v odobritev. Ker pa je bilo narodno predstavništvo na osnovi istega člena ustave razpuščeno, naj se bodoče volitve v narodno predstavništvo izvrše po novem zakonu, ki naj zajamči tajno glasovanje, zastopstvo manjšine in svobodo glasovanja. Končno smatra, da bi bilo potrebno »vprašanje hrvatskega ozemlja definitivno dokončati«. Končno stališče JNS je določil glavni odbor stranke 17. septembra tega leta z resolucijo, v kateri pozdravlja tako sporazum kakor dejstvo, »da so predstavniki HSS z g. dr. Mačkom na čelu sprejeli upravljanje državnih poslov in prevzeli odgovornost za vodstvo državne politike«, izraža pa pričakovanje, »da bo sporazum postal trajen, dober in rešen edinole tedaj, ko bo utrdil živo vero

v usodno povezanost Srbov, Hrvatov in Slovencev«. V prvi točki motri resolucija kritično novi položaj, ko ugotavlja:

»Ustava je v svojih bitnih določilih postavljena izven moči, a hrvatsko vprašanje še ni rešeno. Na dnevni red je postavljena sprememba vse ustave in izvršitev je odložena za nedoločen čas. Z izločitvijo hrvatskega vprašanja iz kompleksa celokupne državne preureditve je ustvarjen provizorij in tako je omajano zaupanje v načelo enakosti in enakopravnosti. To je oslabilo vrednost pozitivnih strani tega sporazuma. Nastala je nevarnost, da bi mogel postati ta provizorij vir stopnjevane ekstremne propagande ter vzrok novih pretresljajev in konfliktov. JNS obžaluje, da se ni našla pot tudi za pravično zadovoljitev vseh narodnih težnj, katerih uresničenje bi prineslo vsej Jugoslaviji potrebno notranjo urejenost in sigurnost.« V tretji točki pa še dodaja: »Dolžnost izvrševalcev sporazuma je, da izdane sklepe in poseben položaj banovine Hrvatske spravijo v sklad z najvišjimi interesi državne celote in obče narodne solidarnosti na osnovi edino dopustnih načel in enakopravnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev. Nihče ne more več zvržati odgovornosti na jugoslovanski nacionalizem, češ da je on zapreka in ovira za končno ureditev razmer v državi.«

Ožji glavni odbor Demokratske stranke se je v svoji resoluciji z dne 25. avgusta tega leta postavil na stališče, da pomeni novi sporazum zanikanje »osnovnih načel, na katerih je bil zgrajen narodni sporazum«, to je sporazum med SDK in srbsko Združeno opozicijo 1937, v katerem se je »rešitev hrvatskega vprašanja predvidevala v okviru obče preureditve države«, kar da je edino »v skladu z narodno voljo«. Končni stavek resolucije se glasi: »Nastalo je vprašanje, ali ta akt spriči metod, s katerimi je bil izveden, in sadov, ki jih je rodil, ne bo obteževal rešitve skupnega državnega vprašanja.«

Glavni odbor Narodne radikalne stranke pa v svoji resoluciji z dne 31. avgusta 1939 poudarja med drugim, da je bila stranka za sporazum s Hrvati že v oktobru 1937; da pri pogajanjih za sklenitev novega sporazuma ni sodelovala in da ji »dejstvo, izraženo tako jasno v sporazumu, da se namreč ne rešuje končno-veljavno hrvatsko vprašanje, nalaga vzdržljivost od hitre ocene tega važnega akta«. Isto vzdržljivost ji nalaga tudi »pričakovanje, kako bo sklenjeni sporazum izveden, kakor tudi resnost mednarodnega položaja.« Resolucija končno ugotavlja, da se predsednik vlade Cvetković o priliki sestavljanja nove vlade ni posvetoval z Narodno radikalno stranko in da je dr. Marković postal član njegove vlade »brez soglasja in odobritve šefa stranke in glavnega odbora«. Zato stranka smatra, da ni zastopana v sedanji vladi.

Obe srbski stranki, demokratska in radikalna, sta svoje stališče pojasnili tudi še kasneje. Tako je na primer Demokratska stranka zavela zelo ostro stališče proti sedanji vladi na seji

ožjega glavnega odbora 15. in 16. oktobra tega leta. V dolgi resoluciji ugotavlja odbor stranke med drugim, da Srbi v sedanji vladi »sploh nimajo od naroda pooblaščenih zastopnikov«, medtem ko se v ostalih predelih države vodi propaganda za preureditev države na povsem strankarski osnovi, kar predstavlja »razdiralno delo demoralizacije, upropaščanje vere in zakone in defetizma«. Stranka kritizira nadalje razpis senatskih volitev brez pravega volilnega telesa ter namero, da bi se občinske volitve izvedle po starih metodah. Jugoslavija se more po mnenju stranke očuvati le, »ako Srbi, Hrvati in Slovenci občutijo, da so usodno med seboj povezane in »da je Jugoslavija življenjski pogoj za vse«. Resolucija se končuje z zahtevo, da je zadnji čas, da se v državi vzpostavi državni red ter poziva v borbo za režim, ki bo pošten, liberalen, socialno pravičen in nacionalno tolerant.

Radikalni glavni odbor je prav tako ponovno proučil položaj, zlasti v zvezi s prizadevanji, da se zopet zberejo v Srbiji vsi radikali v enotno skupino, ki naj bi obvladala JRZ. Odbor je proglasil, da ministra dr. Markoviča ne smatra več za člana radikalne stranke, dočim je glede Bože Maksimoviča in njegovih prijateljev kot bivših radikalnih disidentov zavzel stališče, da se ne morejo več vrniti v radikalne vrste. Z JRZ pa odklanja stranka vsako zvezo.

Resolucija srbske Zemljoradniške stranke z dne 3. septembra tega leta pozdravlja sklenjeni sporazum in z njim zvezani vstop Hrvatov v vlado. Resolucija izraža željo, da bi se po tem sporazumu zgradila vsa država in izreka popolno zaupanje vodstvu ter odobrava vstop dr. Čubriloviča v vlado kot zastopnika zemljoradnikov.

Glavni odbor JRZ je tudi sprejel resolucijo o sporazumu, in sicer 3. septembra 1939. V njej poudarja, da ne smatra svojega poslanstva za končanega, ker se zaveda odgovornosti glede izvajanja sporazuma.

Iz vseh teh resolucij je razvidno, da ni prav za prav nobena stranka v državi sporazuma odklonila, pač pa so nekatere izmed njih izrazile dobrohotne ali tudi ostre pripombe; vendar je v celoti zmagala misel, da pozitivna stran sporazuma pretehta vse morebitne negativne strani. Na novo, ostrejšo stališče proti režimu pa se je postavila s svojimi oktobrskimi sklepi Demokratska stranka. O posledicah tega stališča za nadaljnji notranjepolitični razvoj bi bilo za sedaj še preuranjeno razpravljati, prevladuje pa upanje, da bo v tako resnih časih, kakršni so sedanji, pri vseh strankah brez razlike prevladalo mišljenje, da je trenutno, ko je sporazum tu in ga je treba čim prej izvesti v splošno zadovo-

ljitev Hrvatov, vendar prvo izvedba sporazuma, in to v popolni lojalnosti na obeh straneh, ne pa poudarjanje strankarskih potreb in koristi, saj rešuje sporazum — državo, ne pa koristi te ali one posamezne stranke. Partizanstvo, naj se pojavi od katerekoli strani, zasluži popolno obsodbo, ker ne more biti trdna osnova za pravično rešitev niti hrvatskega vprašanja, niti ostalih, še nerešenih osnovnih državnih vprašanj. Ako bi pa prav sedaj še bolj razdvajali Srbe, Hrvate in Slovence med seboj, bi samo škodovalo onim interesom skupnosti, ki naj jih sporazum varuje. **Verko**

Boj slovenskega učitelja za narodno šolo v dobi pred narodnim osvobojenjem

Mogočna učiteljska minifestacija leta 1868 ob priliki I. občnega zbora vseh učiteljev ljudskih šol na Kranjskem je pokazala skupen rezultat vseh tistih konstruktivnih sil, ki so se v slovenskem učiteljstvu zbirale že tam od leta 1860. To je tistih sil, ki so zahtevale učiteljsko skupnost v dosego skupnih ciljev, za razvoj slovenske narodne šole ter učiteljskega stanu.

Ta pokret je pokazal prve vidne znake že leta 1866 z ustanovitvijo **prvega slovenskega učiteljskega društva** za velikovško dekanijo na Koroškem. Za tem društvom, ki je štel ob ustanovitvi 14 članov, se je ustanovilo učiteljsko društvo v Dravberci in v Ptujju za mesto in okolico, in sicer leta 1868. Tem društvom pa je leta 1869 sledila ustanovitev »**Učiteljskega društva za Kranjsko**« v Ljubljani.

Važno za Slovence je leto 1860. Avstrijski narod so s cesarskim ukazom od 20. oktobra 1860 z oktobrsko diplomom dobili nazaj svoje ustavne pravice. Leto 1848 Slovincem ni dalo tistega, kar je bilo pričakovati, ker nikoli ni prišlo do tega, da bi se zahteve ravnopravnosti jezikov hotele tudi praktično izvajati. Za praktično izvedbo teh zahtev ni bilo izgleda, ker si niti tedanji slovenski izobraženci gelde tega tedaj niso bili povsem na jasnem. Zato pa se leto 1860 od leta 1848 v tem bistve-

no razlikuje. Osemnajstletno izdajanje Bleiweisovih »Novic« je v slovenskem javnem življenju pustilo vidnih sledi. Zato po tem letu, leta 1861 zahtevajo Slovenci med drugim v svoji spomenici, ki je imela 20.000 podpisnikov ter je bila izročena tedanjemu ministrskemu predsedniku Schmerlingu, da se vse ljudsko šolstvo osnuje v slovenskih deželah na narodni podlagi, da tako tudi Slovenci dobe svojo narodno šolo. Glede ostalega šolstva pa zahteva spomenica, da se srednje in visoke šole v naših deželah prestrojijo v smislu enakopravnosti slovenskega, nemškega in italijanskega jezika. Poleg teh zahtev je važna tudi zahteva po združitvi vseh Slovencev v eno upravno celoto. Je pa ta zahteva v tej spomenici iznešena tako previdno, da se lahko govori samo o »namigavanju« po tej zahtevi.

Ima pa šestdeseto leto tudi važen pomen za slovensko učiteljstvo. Saj je z novim letom 1861 izšel »Učiteljski Tovariš« ter je tako učiteljski pokret prišel tudi v tiskano besedo, kar je bilo slovenskemu šolstvu in slovenskemu učiteljskemu pokretu gotovo v veliko korist.

Tako je slovensko učiteljstvo stopilo v tej dobi narodnega preroda na plan. Bila pa je tudi velika potreba, da je v narodnokulturno življenje poleg drugih domoljubov, tudi slovenski učitelj s svojim delom doprinal dobrim del h kulturnim in političnim dobrinam, ki so jih Slovenci pridobivali v tej dobi. Saj pa so bile potrebe po kulturnih narodnih delavcih res velike. Med narodom se je opažala za narodno stvar velika apatija. Tako vidimo, da se je leta 1863 na vsem Koroškem oglasila samo pliberska občina, da želi prejemati deželne zakone v slovenskem jeziku. Poglejmo samo, kako bridko se je pritoževal Levstik v svojem »Najpreju«, ko pravi: »Opomniti moramo še to, da nam je dobro znano, kako je naša duhovščina krepko narodna; ali da je pa vendar prav obilo višjih duhovnikov, katerim so izročene učilnice, tacih, da nikakor ne skrbe, naj bi se prav izobraževala mladina, ki nima

od šolskega poučevanja prave koristi, ker se silijo kmečki otroci z nemščino, ktere se nikoli ne izuče, druge uke pa, katerih bi jako potrebovali v svojem življenju, zato skoraj čisto zamude... Učitelji so zares največ narodni; ali v strahu, v katerem so ubogi, ponižni reveži, morajo plesati, kakor jim gode nekteri dekan.«

Vendar pa je prebujajoča se narodna sila v Slovincih večkrat prav jasno zažarela, kakor leta 1863 ob proslavi tisočletnice prihoda sv. Cirila in Metoda.

Tako je ta narodna zavest sprožila dobo taborov pod milim nebom. Tj shodi, ki so bili organizirani po češkem vzorcu, so se imenovali »taborji«. Prvi tak tabor je bil v Ljutomeru dne 9. avgusta 1868, nato je bil istega leta tabor v Šempasu. Končno se je vršil znameniti tabor v Vižmarjih dne 17. maja 1869. Zato se ne smemo čuditi, da je tudi učiteljstvo to leto napravilo svoj tabor, ki je imel za posledico ustanovitve »Učiteljskega društva za Kranjsko«. Res je, da učiteljski zbor ni nosil imena tabor, vendar pa se je ta učiteljski zbor, kakor so se bavili tabori za zjedinenje Slovencev, bavil z vprašanjem zjedinenja slovenskega učiteljstva v močno stanovsko organizacijo.

Bilo pa je to leto res srečno v delu učiteljske organizacije, saj je točno dva decenija nato iz stebila, ki je bilo vsajeno, zrasla »Zveza slovenskih učiteljskih društev«.

In v teh dveh decenijah je slovensko učiteljstvo nenehoma bilo boj za obstanek slovenske šole in za napredek svojega stanu.

1. marca leta 1869 se je organizirano učiteljstvo po svojem začasnem odboru učiteljskega društva za Kranjsko poslovilo od škofjiskega šolskega nadzorstva. Posebno odposlanstvo odbora se je poklonilo zadnjemu škofjiskemu šolskemu nadzorniku kanoniku Juriju Zvašniku. Odbor je predal škofjiskemu nadzorniku posebno zahvalnico, ki se glasi med drugim:

»Od tega časa, kar so Vas rajniki knezoškof Anton Alojzij Wolf — slava Njegovemu spominu — poklicalj na

imenitno in velevažno stopnjo škofijskega šolskega nadzornika, začenja se za šolstvo na Kranjskem nova doba. Neprestano ste se trudili, da ste ustanovili nove šole, ste že obstoječe vredili in sploh, da bi šolstvo povzdignili na isto stopnjo, na kakoršni je po sosednih deželah...« Zahvalnica nadalje poudarja dobrotljivo skrb, ki jo je kazal škofijski nadzornik tudi za učiteljstvo, ter se končno zahvaljuje »ponižno in javno za modro in previdno vladanje pri šoli in za vse, kar je Vaša (misli šolskega škofijskega nadzornika) mila roka učiteljem podelila; doba pa, v kateri ste Vi, kakor namestnik prečastitega knezoškofijskega konzistorija, šolo vodili, nam bo ostala zmirom v blaženem spominu...« To zahvalnico so podpisali Franc Govekar, učitelj na Igu, Andrej Praprotnik in Matej Močnik, oba učitelja na mestni glavni šoli pri sv. Jakobu, Janez Eppich ter Franc Gerkman, učitelj na c. k. normalki.

Cerkveno šolsko nadzorstvo je pa prišlo to leto še enkrat javno v razpravo pri učiteljskem društvu, in sicer na zboru dne 31. marca. Takrat je stavil učitelj Močnik sledeči predlog: »Učiteljski zbor naj izreče, da učitelji hočejo pod državnim nadzorstvom ravno tako skerbeti, truditi in pogajati se za kerščansko-katoliško izrejo, kakor pred pod cerkvenim, ter mladino izrejati po načelih in vodilih kerščanske vere.« Ta Močnikov predlog je pa propadel, ker so bili ostali učitelji po predlogu Stegnarja in Eppicha mnenja, da država drugačne kot krščanske vzgoje niti ne zahteva.

Sicer je pa ta začasna postava o šolskem nadzorništvu v bivši monarhiji vzdignila veliko prahu. K tem pojavom je zavzel svoje stališče tudi »Učiteljski tovariš (z dne 15. III. 1869): »Zčasna postava o šolskem nadzorstvu ima čedalje več opovir. Dunajski mestni zbor, pa tudi na spodnjem in zgornjem Avstrijskem in drugod nočejo se vdeleževati pri zveršavanji te postave. Linški škof je zoper odmaknjenje duhovstva od šolskega nadzorstva pri c. kr. poglavarstvu oddal oporeko; briksenški škof pa je vsem du-

hovnom prepovedal častne službe sprejemati pri novih šolskih nadzornih vradnijah. Tudi deželni odbor na Kranjskem je sklenil, da c. kr. skupnemu ministerstvu izroči protest proti začasni postavi o šolskem nadzoru in da se ne vdeleži izpeljavanja tega ukaza, v katero ga je c. kr. deželno predsedstvo povabilo. — Minister uka je državnemu zboru predložil postavo o ljudski šoli. Na to se je besedovalo o sistemizaciji služeb, ki se imajo na državne stroške oddajati, in o deželnih in okrajnih šolskih svetovilstvih. Postava je obveljala. Slovenci, Tirolci in Poljaki so glasovali proti njej. Tudi že dunajski šolski časniki skerbe, kaj bo vse iz tega. — Sam Bog ve, kdaj in kako se bodo razmotale in vstanovile toliko važne šolske in učiteljske zadeve!«

V krogu slovenskega učiteljstva sta se že tedaj pojavili dve struji. Prvo strujo je vodil Močnik, ta struja je bila proti ukinitvi cerkvenega nadzorstva, dočim je druga struja, ki se je zbirala okrog Stegnarja in kateri se je pridružil tudi Nemeč Eppich, bila za državno nadzorstvo. Prva struja je bila v manjšini, imela pa je vpliv na pisanje »Učiteljskega tovariša«. K drugi struji so po veliki večini pripadali podeželski učitelji posebno zato, ker jim je novo nadzorstvo obetalo osvoboditev od cerkovniške službe, kar jim je državni šolski zakon iz leta 1869 tudi dal.

S tem državnim šolskim zakonom, ki je izšel po zahtevi liberalne stranke, se pa Slovenci in slovensko učiteljstvo ni povsem strinjalo, ker so ga nemški oblastniki izrabljali po svoje. Posebno so se Slovenci pritoževali glede določbe, da odloča o učnem jeziku in pouku drugega deželnega jezika deželni šolski svet odnosno ministrstvo, in sicer, ko je zaslišalo tiste, ki šolo vzdržujejo. Tu se niso ozirali na to, kakšne šole zahteva narod v posameznih krajih. Posebno na Štajerskem in Koroškem si je deželni šolski svet lastil pravico, da je kar sam odločal o šolah na slovenskem ozemlju, ne me neč se za čl. 19 državnega osnovnega zakona, ki je določal, da ima vsak

narod pravico, ohraniti si in gojiti svojo narodnost in da ne sme nihče biti siljen, da bi se učil drugega deželnega jezika.

Vendar pa vidimo, da je štajersko slovensko učiteljstvo pričelo krepko odbijati napade nemških oblastnikov na slovensko šolstvo ter se pričelo močno zavedati, da bo samo v skupnosti lahko branilo svoje in svojega naroda pravice, posebno kar se tiče slovenske šole.

Zato je pač umljiv tudi dopis iz Ljubotomera 1. 1871 v »Učiteljskem tovarišu« pod naslovom »Pozdrav novemu slovenskemu učiteljskemu društvu« in ki se glasi: »Spoštovani gospod vrednik našega dragega »Tovariša« blagovolil mi je naznaniti veselo novico, da je slavna c. kr. vlada dovolila »slovensko učiteljsko društvo«. Kteri slovenski učitelj ne bi se tega veselil? Komu naših bratov ne bi bila ta vest prijetna in draga?«

»Ni ga menda pravega slovenskega šolnika, ki ne bi bil vesel pri porodu za nas tako važnega društva. Zatorej radostno vzkliknem: V tužnih časih, v časih, v kojih še en krepki del slovenskega učiteljstva globoko zdihuje po boljši prihodnosti boljšega materialnega stanja, v časih, ki niso še pravični skozi in skozi šolam in učiteljem naroda našega, v teh bridkih časih došla nam je nova pomoč — »slovensko učiteljsko društvo!« To nam je novo sredstvo, s katerim moramo odpravljati krivice, ki se nam učiteljem gode v duševnem in materialnem obziru, odpravljati krivice, ktere terpi naša bistra slovenska mladež. Novo učit. društvo more in mora biti središče i serce slovenskim šolam i učiteljem, kterim mora dohajati kakor kerv iz serca — krepka moč, redivna snov!«

»Slovenski učitelji pa moramo sedaj, ko dana nam je priložnost, bolj nego vsikdar spoznavati, da v družbi je moč, »da sloga jači, nesloga tlači.« Bolj nego do sedaj postopati moramo solidarno, stati moramo vsi za enega, eden za vse!«

»Bog daj, da bi se naše društvo z novim letom popolnoma obnovilo in razširjalo svoje krepke veje na vse

kraje, kjer se govori in podučuje v milem slovenskem jeziku!«

Tako je poziv, ki ga je »Učiteljski Tovariš« naslovil na slovensko učiteljstvo l. 1871, rodil odziv tudi izven Kranjske. S tem, da je vlada potrdila osnovanje slovenskega učiteljskega društva, je bil tako rekoč že takrat napravljen prvi korak za skupno slovensko učiteljsko organizacijo. Težnjo po skupni organizaciji vsega slovenskega učiteljstva veliko iz nacionalnih vidikov izpričuje poziv, naslovljen na vse slovensko učiteljstvo, da je »sedaj le pri nas, kako bomo razumeli in izverševali to svojo veliko nalogo, da združeni pospešujemo domače šolstvo in delamo za omiko svojega naroda...« Torej prvenstveno, da se pospeši domače, to je slovensko šolstvo, ter da se skrbi tudi za duševno in materialno napredovanje slovenskega učiteljstva. Saj je tudi ta plat bila važna v trdi in neenaki borbi slovenskega učitelja za narodno šolo.

Kmalu je temu pozivu sledil l. 1872 prvi splošni zbor slovenskih učiteljev v Ljubljani dne 24. septembra; zbralo se je do 300 učiteljev iz vseh slovenskih pokrajin. Ta zbor so obiskali tudi Hrvatje. Saj so se leto preje udeležili Slovenci njihovega zbora v Zagrebu. Tudi Češka naj bi bila zastopana na tem zboru po znanem pedagogu Mašekcu, ki pa je žal izostal. Deželni šolski svet so med drugimi zastopali tudi dr. Bleiweis in dr. Costa, ljubljansko mesto pa župan Dežman.

Ta zbor slovenskih učiteljev je bila prava narodna manifestacija slovenstva, jugoslovanstva in slovanstva. Marsikatera tehtna beseda je pričala narodno čustvovanje in mišljenje tedanjega slovenskega učitelja. V uvodnem govoru je predsednik Praprotnik rekel med drugim tudi to: »...mi slovenski učitelji praznujemo dan vstajenja, in sicer v pravem pomenu in naravnem duhu časa. Naravni duh časa ravna se po naravni postavi, ki pravi: Kar je komu mar, to tudi ljubi, in kar ljubi, za to tudi žrtvuje... kdor le količkaj pozna človeškega duha in njegovo razvijanje, more nam slovenskim učiteljem v zaslugo

šteti, če z vsemi svojimi dušnimi in telesnimi močmi delamo za povzdigo šole, ktera se zove ljudska, to je **narodna šola**, iz ktere naj se po omiki širi in izliva blagostanje med narod...« Danes je dan, kateri bode zapisan v zgodovini našega šolstva, kajti danes prvikrat zborujemo slovenski učitelji pod zastavo slovenskih šol. Dovoljeno nam je, da za sveto reč — za ljudsko izobraževanje — za razvitek našega milega naroda govorimo resno, odkritosrčno besedo.»

Nadaljevanje prihodnjic
Jelo Janežič

„Zdravniški vestnik“ in ljubljanska medicinska fakulteta

Strokovno glasilo slovenskega zdravništva »Zdravniški vestnik« je ob dvajsetletnici ljubljanske medicinske fakultete priobčil v dvojnem zvezku za junij in julij vrsto člankov, ki so deloma zgodovinski, deloma sodobni. V uvodniku ožjega uredniškega odbora, v katerem sodelujejo zdravniki R. Blumauer, M. Černič, F. Debevec, L. Ješe in A. Zalokar, je važna ugotovitev, da »pot, po kateri smo doslej hodili k temu vzvišenemu cilju (samostojni slovenski medicinski fakulteti), je bila zgrešena«. Sedanja medicinska fakulteta da ni sposobna za rešitev velikega medicinskega in kulturnega postulata, ker da je »okostenela, v ozke meje stisnjena«. Ta ostra obsodba dvajsetletnega dela ljubljanske medicinske fakultete sili urednike k razglabljanju, ali naj popolna medicinska fakulteta reši iz propasti najvišji slovenski medicinski zavod ali pa naj popolnoma nova institucija — medicinska akademija — popolnoma na novo začne delo za slovensko medicinsko fakulteto. V nadaljnjem članku »Kako smo se izrekli slovenski zdravniki za medicinsko fakulteto v Ljubljani?« podaja dr. Mirko Černič kratek historiat pripravljanih del, pri katerih so pod vodstvom dr. A. Kraigherja sodelovali dr. Matija Ambrožič, sedaj univerzitetni profesor pediatrije v Beogradu, dr. Mirko Černič, sedaj šef kirurškega oddelka v Mariboru, in dr. Alojz Zalokar, sedaj šef ženske bolnice v Ljubljani. Nato sledijo poročila, ki

so jih podali na zgodovinski seji Slovenskega zdravniškega društva v Ljubljani dne 20. februarja 1919, dr. Alojz Kraigher, dr. Mirko Černič in dr. Manno Dereani. Ti govori zaslužijo, da si jih dobro zapomnimo v slovenski kulturni zgodovini, ker so izraz ne samo zdravstvenih in kulturnih, ampak tudi splošno nacionalnih smeri tedanje dobe.

V naslednjem članku obravnava dr. Mirko Černič vprašanje o vplivu ljubljanske medicinske fakultete na našo zdravstveno kulturo, vprašanje torej, ki je fundamentalnega pomena za pravično presojo vsake kulturne institucije. Dr. Černič daje na to vprašanje popolnoma negativen odgovor, ko pravi, da »medicinska fakulteta v Ljubljani v prvih dvajsetih letih svojega obstoja ni naše zdravstvene kulture niti usmerjala, niti prekrvala«, »stala je ves čas ob strani med gledalci, pa tudi ne med onimi, ki pozdravljajo, ploskajo, vzpodbujajo«. Za naše razmere neverjetno pogumna trditev je trdno utemeljena z dejstvi, ki jih ni mogoče izpodbiti. Manjši del teh dejstev je zbran ob članku v dodanem pregledu »strokovnih del, ki so jih objavili zdravniki, člani naše medicinske fakultete, v 20 letih njene obstoja v jugoslovanskem strokovnem in poljudnem slovstvu«. Ta pregled pove več nego bi mogle podati še tako izčrpne analize. Vsaka beseda bi le zmanjšala porazno obtožnico, ki jo vsebuje ta kratki seznam. Trimesečni molk, ki je sledil tem ugotovitvam, je dokaz, da Černičev članek ni samo izpoved subjektivnega prepričanja, ampak objektivna konstatacija dejanskega stanja. Tudi dejstvo, da pregled ni izčrpen, prav nič ne zmanjša dokazne vrednosti. Tako na pr. manjkajo v pregledu nekatera Koširjeva dela; v njem ni nobenega v slovenščini ali srbohrvaščini objavljenega dela sedanjega dekana medicinske fakultete, rednega univerzitetnega profesorja dr. Evgena Kanskega. V interesu dobre stvari bi bilo, da se pregled spopolni zlasti z deli mož, ki so se z znanstvenimi in literarnimi deli usposobili za najvišja mesta slovenske medicinske vzgojne institucije.

»Zdravniški vestnik« je z referiranim zvezkom opravil pozitivno kulturno delo. Če bi kdo ugovarjal, da v današnjih težkih časih ni kritika primerna četudi pozitivna, mu je treba odvrniti, da kirurg uravnava polomljene ude tudi med grmenjem topov. Prav v teh resnih časih je treba razgaliti bolezen in jo radikalno zdraviti, da se ljudski organizem usposobi za težko delo in brezobziren boj. Narod, ki si bolezen prikriva, je lahkomišeln; narod, ki diagnosticirano bolezen ne zdravi, je brezvesten; in narod, ki se ob svoji bolezni naslaja, je duhovno zmeden. »Zdravniški vestnik« je postavil pravo diagnozo, nakazal je v uvodnem članku tudi metode zdravljenja. Če je v slovenski kulturni javnosti še kaj smisla za tvorno delo, se bodo našla tudi zdravilna sredstva.

*

Bojim se, da bo velik del slovenske javnosti publikacijo »Zdravniškega vestnika« prezrl, bodisi namenoma, bodisi ponevedoma. Prepričan sem, da bodo tudi v tem vprašanju odločilne osebne in politične simpatije. Utegne se zgoditi, da bodo malenkostne nature presojale članke po osebni ali socialni ali svetovnonazorski barvi avtorjev, za stvar se pa ne bodo brigale. Predvsem pa bodo ali politično ali stanovsko ali osebno zainteresirani ljudje postavili trditve, da se obrača »Zdravniški vestnik« proti slovenski medicinski fakulteti sploh. Proti takim insinuacijam sicer govori vsak sestavek »Zdravniškega vestnika«, kajti povsod krepko odzvanja nota simpatije in povsod se kaže ljubeznipolna skrb za slovensko medicinsko kulturo. Onemu, ki te note ne sliši ali je ne mara slišati, ni mogoče

pomagati. Dobro je le to, da v opozijsko runo preoblečeni levi ne znajo tako močno rjoveti, da bi preglasili glas pameti in dejstev.

Ko poročam o »Zdravniškem vestniku« in njegovih člankih ob priliki dvajsetletnice ljubljanske medicinske fakultete, moram žalibog tudi še nekaj povedati, ker sem tudi jaz v reviji »Misel in delo« skoro istočasno objavil članek, ki prav tako kritično razpravlja o medicinski fakulteti kakor »Zdravniški vestnik«. Ker se torej v eni in isti zadevi že drugič oglašam k besedi, je prav, da se javnosti predstavim, posebno ker se nameravam še kdaj oglasiti prav o tej stvari. Komur še ni znano, mu je treba povedati, da sem po prevratu kot slovenski zdravnik prvi sprožil idejo medicinske fakultete v Ljubljani na sestanku kulturnih društev, ki se je vršil 23. novembra 1918. v magistratni dvorani v Ljubljani. O tem je dejal dr. Alojz Kraigher dne 21. februarja 1938: »To je bil po prevratu prvi votum za slovensko medicinsko fakulteto v Ljubljani. Za začetek je še računal s pomočjo bratskih fakultet, vendar že s pogledom na našo lastno bodočo fakulteto.« Ko so se na novoustanovljeni ljubljanski medicinski fakulteti začela prva predavanja, sem to dejstvo kot predsednik Slovenskega zdravniškega društva iskreno pozdravil, kakor pričajo društveni zapiski. Ko sem v poznejših letih spoznal, da se idealno zasnovana institucija izgublja v nesposobnosti, sem postal odkrit nasprotnik le njenih stvarnih in organizatoričnih — napak. Srce pa mi bo poskakovalo od veselja, kadar bo dobila Ljubljana zdravo slovensko medicinsko fakulteto.

Alojz Zalokar.

P O R O Č I L A

Dve knjigi o dejstvih

Socialno-ekonomski institut v Ljubljani je kot 5. zvezek svoje zbirke študij objavil: *Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne*

statistike in delavskega zavarovanja. Publikacija je plod dela Geografskega instituta na naši univerzi, katerega vodja, univ. prof. dr. Melik ji je napisal uvodne pripombe. One osvetljujejo me-

tode dela, dočim je napisal besedilo k 16 kartam, ki ponazorujejo našo gospodarsko strukturo, dr. Svetozar Ilešič. Karte prikazujejo: delež kmetijskega prebivalstva, delež prebivalstva, ki živi od obrti in industrije, delež prebivalstva, ki živi od žagarstva in lesne industrije, razporeditev prebivalstva, ki živi od kovinske ter strojne obrti in industrije, dalje od tekstinle obrti in industrije, od rudarstva, od prometa, nadaljnjih šest kart o industrijskih podjetjih po številu zaposlenih delavcev, ena o delavstvu v stavbinskih podjetjih ter zadnja o skupnem številu industrijskih in stavbinskih delavcev. V svojem zaključku postavlja dr. Ilešič sledeče ugotovitve: »Gospodarska struktura je od kraja do kraja naše banovine zelo različna. Na tako malem prostoru malokje najdemo toliko razlik v tem pogledu. Zato je kočljivo govoriti na splošno o gospodarski strukturi Slovenije ali celo podajati smernice in predloge za izboljšanje življenjskih prilik našega ljudstva, ki naj bi bile splošno veljavne za vsa slovenska področja. Konjunkturna kriza v prodaji lesa je močno zadela naš zapad, prav malo pa vzhod. Padec cen agrarnih proizvodov, podkrepjen s krizo vinogradništva, nam je razkril malo razveseljivo socialno sliko našega agrarnega vzhoda. Zdravilo, ki bi morda zaleglo tu, bi drugje ne pomenilo bistvenega izboljšanja. Tudi poklicna struktura sama torej pokaže, pred kako zamotane probleme in težavne odločitve so postavljeni vodniki našega gospodarstva.«

Drugo publikacijo te vrste je izdala ljubljanska Delavska zbornica, namreč: Naši gozdovi in žage (o gozdnem gospodarstvu in o socialnih razmerah in težnjah šumsko-žagarskega delavstva v Sloveniji). Osnovno razpravo o teh razmerah v razdobju 1927-1938 je napisal Filip Uratnik; on je izvedel tudi anketo, kateri podatki so objavljeni na straneh 37 do 56. Uratnik opozarja na to, da se gozdovi v Sloveniji že v povprečju bolj izkoriščajo, kakor dovoljuje normalni prirastek lesa, da se je pa v letih velike prosperitete na lesnem tržišču (1929-1930) izkoriščanje približalo skoraj dvojnemu izno-

su letnega prirastka. Poleg tega temeljnega vprašanja našega lesnega zaklada obravnava Uratnik vprašanja oblike, v katerih prihaja les na trg, o žagah, o valovanju cen in mezd ter o socialnih in gospodarskih razmerah v tej panogi narodnega gospodarstva zaposlenega delavstva. Zanimiv, ter poln neupoštevanih dejstev, je prispevek ing. Lojzeta Žumra o delovnih razmerah našega gozdnega delavstva. Ob sklepu so objavljeni predlogi za nujne socialnopolitične ukrepe.

Znanstveno delo nam počasi, a zanesljivo razkriva pravo sliko življenja našega naroda. Čas je, da jo spoznajo vsi, ki o tem narodu govorijo ali pišejo, pa tudi tisti, ki mu kaj dobrega storiti hočejo. **S. B.**

Spomenica kongresa pravnikov 1939

Za letošnji kongres jugoslovanskih pravnikov, ki bi se moral vršiti v Rogiški Slatini in Mariboru, je izšla spomenica, ki jo je uredil kongresni tajnik Fran Orožen.

Izza poročila o delu kongresnega odbora, ki mu predseduje prof. dr. Metod Dolenc, je objavljeno anonimno predavanje »Vélik pomen Slovenske Štajerske za našo pravno zgodovino«, ki sklepa z ugotovitvijo, da je »postalo slovensko ozemlje po skoraj 1000 letih prvič zopet svobodno. Slovenci so dosegli, zahvaljujoč se srbski zmagi v svetovni vojni, pa tudi svoji zavednosti, zopet samostojno državo in je postalo tudi ozemlje med Muro in Savo s tem del svoje lastno pravo ustvarjajočega občestva.« O prvi kongresni temi, o potrebi reforme davčnega in taksnega kazenskega prava so prispevali svoje referate dr. Dušan Jovanović-Jolić (Beograd), dr. Zlatko Herkov (Zagreb) in dr. Viljem Krejčič (Ljubljana). O reformi predpisov o odgovornosti udeležencev pri kaznivih dejanjih, ki se preganjajo na predlog ali zasebno tožbo, razpravljajo dr. Ivan Andres, sedanji minister (Zagreb) in dr. Luka Kravina (Ljubljana). Najaktualnejša je gotovo tretja tema, namreč vprašanje razširitve upravno - sodne zaščite, ki ga obravnavajo dr. Ivo

Krbek, sedaj podban banovine Hrvatske (Zagreb), dr. Anton Kržišnik (Celje) in Bogdan Majstrovic (Beograd). Predlogi za resolucije poudarjajo potrebo dosledne izvedbe upravnosodne zaščite po načelih pravne države, tudi glede na presojo uredb, ukinitvev izjemnih določb o nedopustnosti upravnosodne zaščite ter potrebo neodvisnosti upravnega sodstva. Četrta tema kongresa obravnava važno vprašanje vsakodnevnega življenja: zakonito ureditev obročnih poslov, o kateri poročata dr. Vladoje Rižnar (Zagreb) in dr. Jurij Štempihar (Ljubljana).

Kongresna Spomenica je prepričevalen dokaz plodnega sodelovanja jugoslovenskih pravnikov in tehten prinos k naši skupni pravni kulturi.

B.

Odmevi naše revije v slovanskem svetu

Z zadovoljstvom beležimo, da si naša revija vedno bolj utira pota tudi med druge slovanske narode. Zlasti o naši jubilejni številki, ki smo jo v decembru lanskega leta posvetili dvajsetletnici Jugoslavije, je izšlo v bolgarskih, poljskih, posebno pa v čeških listih polno priznalnih ocen, ki smo jih pred meseci le deloma zabeležili, a ki jih vseh zaradi pomanjkanja prostora ne moremo še več navesti. Omejujemo se tu samo na dva slovanska prikaza naše junijske številke. O njej sta pisala sofijski dnevnik »Zora« in češki dnevnik »Moravskoslezsky Denik« (napisal dr. V. Měrka, ki posveča naši reviji stalno pozornost v čeških listih). Oba navedena lista sta prinesla v daljšem izvlečku članek našega zunanjepolitičnega sotrudnika dr. Branka Vrčona »Bolgarija in Balkan«. Sofijska »Zora« (20. avgusta 1939) se je pri tej priliki zelo pohvalno izrazila o prizadevanjih naše revije. Dr. V. Měrka, ki poroča o istem članku v »Moravskoslezskem Deniku« (12. septembra 1939) pod naslovom »Bulhaři a slovanská myšlenka«, pohvalno omenja o naši reviji, da »s pozornim zasledovanjem in tehtnimi članki stalno poroča o jugoslovenskih, slovanskih in evropskih zadevah«.

Dr. V. Měrka, tudi nj prezrl bolgarske številke. Poročal je v »Lidovih Novinah«, celo dvakrat. Najprej je objavil daljši izvleček iz članka Vek. Bučarja o ljudski prosveti v Bolgariji (»Lidové Noviny«, 12. 10. 1939), nato pa je v kulturni kroniki lista objavil še celoten pregled vsebine te naše dvojne številke in se o njej zelo laskavo izražal (Lidové Noviny, 15. 10. 1939). — Razumem se samo po sebi, da je bolgarski zvezek naše revije naletel na zelo ugoden odmev tudi v Bolgariji, od koder je redakcija prejela že več pisem zahvale in pohvale za delo medsebojnega spoznavanja. Poročali so o njem tudi razni bolgarski listi, kakor so nas opozorili naši bolgarski prijatelji; ker pa še nismo prejeli običajnih izrezkov iz teh listov, bomo o odmevih naše revije v Bolgariji poročali podrobno prihodnjič.

Naši bolgarski sotrudniki

V prejšnjem (8.—9.) zvezku smo objavili članek bolgarskega sotrudnika prof. Nikole Staneva o Dobrudži z zgodovinskih vidikov.

Veseli nas, da moremo za prof. Ilijo Janulovom, ki je v lanskem letniku naše revije prispeval članek o bolgarski socialni zakonodaji, uvrstiti med svoje bolgarske sotrudnike tudi g. prof. Staneva, ki velja v bolgarski javnosti — skupno s prof. Bobčevom — za pionirja resnega dela na področju slovanske vzajemnosti in za našega velikega prijatelja. Prof. Stanev je že več let poslevoedeči podpredsednik »Slavjanskega društva«. V bolgarskih kulturnih krogih pa je znan in cenjen tudi kot zgodovinar, ki je napisal več pomembnih zgodovinskih del, kakor »Srednovekovna B'lgarija« (Sofija, 1934), zanimiva zgodovinska odkritja o bolgarskem narodnem buditelju in patriotu dr. Ivanu Seliminskem (Sofija, 1935), izredno pregleden kronološki prikaz bolgarske zgodovine v francoskem jeziku v »Slovanski zbirki« preje imenovanega »Slavjanskega društva« ter več drugih zgodovinskih razprav in člankov.

Sodelovanje pri naši reviji pa so nam obljubili še nekateri drugi ugledni bolgarski javni kulturni delavci.

D O K U M E N T I

Ob 20letni naše univerze

Zakon o ustanovitvi ljubljanske univerze

V imenu

NJEGOVEGA VELIČANSTVA PETRA I.

po milosti božji in narodni volji kralja Srbov, Hrvatov in Slovencev,
mi

ALEKSANDER PRESTOLONASLEDNIK

proglašamo in objavljamo vsem in vsakomur, da je začasno Narodno predstavništvo, sklicano z ukazom z dne 24. februarja 1919 na dan 1. marca 1919 v prestolno mesto Beograd, v LVI. redni seji dne 17. julija 1919 sklenilo ter da smo potrdili in potrjujemo zakon o univerzi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se glasi:

Člen 1.

V Ljubljani se ustanavlja univerza kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki ima pet fakultet: teološko, pravoslovno, filozofsko, tehniško in medicinsko. Medicinska fakulteta bo imela samo prva dva pripravljalna letnika.

Člen 2.

Vse fakultete se otvorijo začetkom šolskega leta 1919/20, in sicer teološka, filozofska in pravoslovna v polnem obsegu, tehniška s prvim in drugim letnikom, medicinska s prvim letnikom.

Člen 3.

Dokler se ne izdelajo specialni zakon in uredbe, se bo univerza v Ljubljani povsem upravljala po zakonu in uredbah o univerzi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Beogradu.

Člen 4.

Ta zakon stopi v veljavo, ko ga kralj podpiše, obvezno moč pa dobi, ko se razglasi.

V Beogradu, dne 23. julija 1919.

Aleksander I. r.

Videl in pritisnil pečat čuvar državnega pečata minister pravde M. N. Trifković I. r.

Predsednik ministrskega sveta in zastopnik ministra za zunanje zadeve Stojan M. Protić I. r.

Minister pravde M. N. Trifković I. r.

Minister za gozd. in rudnike Pavle Marinković I. r.

Minister za trg. in ind. dr. V. S. Veljković I. r.

Minister za prosveto Ljub. M. Davidović I. r.

Minister za promet V. Vulović I. r.

Minister za notranje zadeve Sv. Pribičević I. r.

Minister za finance dr. M. Ninčić I. r.

Podpredsednik vlade in minister za prehrano in obnovo dežel dr. Korošec I. r.

Minister za ustavodavno skupščino in za izenačenje zakona dr. Kramer I. r.

Minister za pošto in brzojav dr. Lukinić I. r.

Minister za verstvo Alaupović I. r.

Minister za narodno zdravje dr. Kralj I. r.

Minister za vojsko in mornarico gen. Stev. S. Hadžić I. r.

Minister za agrarno reformo dr. Poljak I. r.

Minister za socialno politiko Gostičar I. r.

Minister za kmetijstvo Gluhčić I. r.

Minister za zgradbe M. Kapetanović I. r.

»Katalog knjiga«. Izdala državna štamparija u Beogradu 1939. — Katalog obsega seznam vseh knjig, ki jih je izdala državna tiskarna v teku 100 let in jih ima še v zalogi. Knjige so opisane z glavno označbo vsebine. Knjige so poceni, ker izdajateljica ne išče dobička, ampak želi le knjige čim bolj razširiti med ljudstvo. Zato tudi nudi ta »Katalog« brezplačno vsakomur, kdor ga želi in se javi z dopisnico na naslov: Državna štamparija, Beograd, Brankova ul. 20.

Gospodarska struktura Slovenije — v luči poklene statistike in delavskega varovanja. Izdelal Geografski inštitut na univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani. — Izdal Socialno ekonomski inštitut v Ljubljani 1939. (Zbirka študij št. 5.)

Spomenica kongresa pravnikov. IX. glavna skupščina kongresa pravnikov kraljevine Jugoslavije. V Rogoški Slatini in Mariboru 1939. — Uredil kongresni tajnik Fran Orožen. Izdal stalni odbor kongresa. Ljubljana 1939.

Časopisi in revije:

Gajret. Glasnik kulturno prosvetnog društva. Sarajevo.

Hrvatska smotra. Nacionalni, socijalni i književni mesečnik. Zagreb.

Istra. Glasilo Saveza Jugosl. organizacije iz Julijske Krajine.

Izvestja na bigarskoto družestvo za socialen napredk. Sofija.

Letopis Matice Srpske. Novi Sad.

Ljubljanski Zvon. Slovenska revija. Ljubljana.

Matice rada. Časopis za naučnu organizaciju rada. Beograd.

Mlada kultura. Časopis za književnost i kulturu. Izdaje odbor kulturnih studentskih udruženja na universitetu u Beogradu.

Mladost. List srednješkolske mladeži. Jug. prof. društvo, sekcija Zagreb.

Mrtva straža. Časopis o narodnih vprašanjih. Ljubljana.

Narodna starina. Časopis za historiju i etnografiju južnih Slovjena. 35. zvezek, 152 strani, 36 din za naročnike. Zagreb 6, pošt. pretinac 14.

Naš rod. Mladinski list JUU. Ljubljana.

Naš val. Tednik za radio, gledališče in film. Ljubljana.

Naša stvarnost. Beograd.

Njiva. Izdaja jo Del. kult. društvo »Ljudski oder« v Buenos Airesu UT.

La Nouvelle Revue Française. Paris 7e.

Nova revija. Vjeri i nauci. Makarska.

Planinski vestnik. Ljubljana.

Popotnik. Časopis za sodobno pedagogiko. Ljubljana.

La porta Orientale. Rivista mensile di studi Giuliani e Dalmati. Trieste (Trst).

Freigled. Časopis za politički i kulturni život. Sarajevo.

Prirodoslovne razprave. Prirodoslovno društvo. Ljubljana.

Protens. Poljudnoznanstven list. Ljubljana.

Psychologie. Časopis pro teoretickou a užitou psychologii. Brno.

Radnička zaštita. Socialno politička revija. Zagreb. Službeni glasnik SUZOR-a.

Revue internationale du Travail. Publication mensuelle. Bureau international du Travail. Genève. Suisse.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Praha.

Slavjanski vestnik. Mesečen organ na slavjanskoto družestvo v Bigaria. Sofija.

Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva v Ljubljani.

Slovenski list. Tednik južnoameriških Slovencev. Buenos Aires.

Slovenski pravnik. Ljubljana.

Socialni arhiv. Sredlänja uprava za posredovanje rada. Beograd.

Sodobnost. Književna revija. Ljubljana.

Sokolska voja. Tednik. Ljubljana.

Srpski književni glasnik. Beograd.

Statistički godišnjak kr. Jugoslavije. Beograd.

Tehnika in gospodarstvo. Izd. Soc.-ekon. institut. Ljubljana.

Tehniški nameščenec. Trbovlje.

Trud i pravo. Mesečno spisanje. God I. Sofija, Ul. Denkoglou No 2.

Turizem. Revija za propagando turizma banovine Hrvatske, Slovenije in ostalih krajev. Izhaja dvomesečno. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Knafljeva ul. 5. in na Sušaku, Strossmayerjeva ul. 8. Naročnina letno 100 din.

Umetnost. Mesečnik za umetniško kulturo. Ljubljana.

Umetnost i kritika. Mesečnik za sva kulturna pitanja. Beograd. Pretplata 50 Din. Beograd, poštanski fah 991.

Vesnik društva Fruška gora. Mesečnik Novi Sad.

Videli. Polumesečni časopis. Beograd.

Zadružni vestnik. Glasilo slov. zadrug v Ljubljani.

Zaščita otrok in mladine. Izdaja Jugoslovanska unija za zaščito otrok; sekcija za dravsko banovino. I. letnik.

Zdravniški vestnik. Strokovno glasilo. Ljubljana.

Zora. Časopis za družabno kulturo in izobrazbo. Izhaja dvomesečno. Izdajatelj društvo »Cankar« v Sarajevu.

Ženski vestnik. Mesečnik. Ljubljana.

Život i rad. Socialno-književni časopis. Beograd.

»JUGOSLAVIJA«

največja domača delniška
zavarovalna družba

zavaruje: za življenje, proti požaru, vlomski tatvini in nesgodam, dalje transport, sesklo, avtomobile in šivino.

Lastne palače in zgradbe v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osijeku in Petrogradu, Ravnateljstva v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osijeku, Novem Sadu, Petrogradu, Sarajevu in Splitu.

Podružnice in ekspoziture v vseh večjih krajih delava.

Pojasnila daje

RAVNATELJSTVO ZA DRAVSKO BANOVINO V LJUBLJANI,
Tyrleva cesta 15, in vse njegove podružnice in krajevna zastopstva.

NARODNA TISKARNA

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5

IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE

TISKOVINE OKUSNO, SOLID-

NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26

POŠTNI ČEKOVNI RAČUN

V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534

Odgovorni urednik: dr. Fran Spiller-Muys